

**Timbe mag Kanisa ma
kawuono**

Be Gin

**Be en kit oganda kata
Ndiko?**

Randolf Dun

Yangruok

Seche moko thothwa osewinjo weche kaka "Tich mar Lamo" ne ng'ich, ne ng'ich, ne ok nyal tiyo, kendo ne ok owinjore, ne oloso kendo ne ok ochopo dwarona. Ne gibedo gi paro ma ok kare kendo ma ok par gimoro e seche ma jomoko to mor.

Chakre chier mar Kristo mang'eny "joma opuonjore / Jopuonjre mag Muma" oseloko kendo oloso weche ma yudore mag Injili kod Oboke mag Muma. Kuom higni mang'eny, ruodhi kod jotelo mag dini ne oyiene mana ji matin moyier mondo oyudgi. Ka higni kalo, ne oyudre ni ndiko mang'eny ma ne ondik gi lwedo ne kelo loko mopogore opogore, loko ma ok kare kod loko ma ok owinjore.

Puonj kod timbe ma onyis e bugni gin ng'eyo mar ng'ato ka ng'ato, dwoko, ma jondiko ogolo ma oting'o ng'anjo e kindgi kuom weche mag tiende. Jandiko ok oyie gi paro maggi to ogologi mondo opimgi gi Muma, otim nonro kendo ogolgi kaluwore gi ng'eyo ma ng'ato owuon nigo kuom Ndiko.

Tiende weche mag puonj ok gin adier kaka Injili. Kuom mano, inyalo bedo gi puonj mopogore opogore. Owinjore ng'ato obed gi paro maler mondo otim nonro kuom weche ma ji loko kod timbegi, mondo opimgi ka gitiyo gi Muma.

Bende Kanisa Mara En Kanisa mar Singruok Manyien Adier?"

Bende Jo-Heretik Adier Biro Yie Chung'?

Be gin Jokristo ma Jo-Yahudi? Kuong'o Achiel mag Timbe mag Kanisa Marwa

To Lendo mar Jokristo Ne Owuok Kae?

Paro kuom Udi/ Kanisa matindo

Paro 1. Gik ma ondiki e oboke (xx) nyiso namba mar oboke mag buge to gik ma ondik piny y nyiso weche ma ni e bwo sula. Gik ma ne owacho ong'ere kaka (rd).

Bende Kanisa Mara En Kanisa mar Singruok Manyien Adier?

E oboke mare, Darryl M. Erkel wacho kama: "Kanisa mang'eny wacho ni gik moko duto ma gitimo luwo Singruok Manyien, to gima lit en ni kanisa mang'eny ma wacho ni gin "jo-Injili" timo mana matin ahinya kuom gik ma Ndiko oseloso ne chokruoge mag alwora." Par penjo mage maluwoji:

1. Sigana Manyien puonjo ni kanisa ma kamago onego orit kendo opuonj gi kwan maduong' mar chwo ma nigi nyalo mar ndiko maler ma ong'ere kaka jodongo (Tich Joote 20:17,28; 1 Jotesalonika 5:12-13; 1 Jotesalonika 5:12-13;

Ka wachni en adier, ang'o momiyi thoth kanisa magwa ochung' mana gi ng'at achiel (ma en, "japuonj")? Ang'o momiyi kanisa mang'eny sani pogo telo margi e rang'iny mar "japuonj maduong'," "japuonj ma konyo," kod "bod mar jodongo" - ahinya ahinya ka Singruok Manyien ok keto pogruok ma kamano e kind jotelo mag kanyakla?

2. Sigana Manyien puonjo ni jorit mag kanisa onego owuok e rang'iny mar kanisa owuon (Tich Joote 14:23; 2 Timoteo 2:2; Tito 1:5).

Ka wachni en adier, ang'o momiyi kinde duto kanisa magwa dwaro joma nyalo bedo jopuonj ma ok gin jokanyo mag kanyakla ma sani? Ang'o momiyi kanisa magwa ok puonjo kendo puonjo chwogi giwegi mondo obed jotelo mag jokwath? Bende tim marwa ma sani mar keto "komiti mar manyo jokwath" ochung'ne Ndiko kata timbe mag dhano?

3. Sigana Manyien puonjo ni chokruok mar kanyakla onego obed kama Jokristo tiyogo gi mich maggi mag roho kendo jiwo jowetegi mondo gibed gi hera kod timbe mabeyo (Jo-Rumi 12:6-8; 1 Jo-Korinto 12:4-14; 14:12,26; Jo-Kolosai 3:21-16; 4:10-11).

Ka wachni en adier, ang'o momiyi thothwa ok wawach kata timo gimoro e kind lamo mar kanisa? Ang'o momiyi biro e kanisa en gima ji neno ahinya kar bedo gi gik ma ji timo? Ang'o momiyi waseketo ting' marwa mar gero jowetewa kendo tiyo tij lendo e lwet jodolo ma nigi lony?

4. Sigana Manyien puonjo ni kanisa ma kamago onego oger kendo otine gi fuoni duto ma nitie - "nimar ringruok ok en fuoni achiel, to en fuoni mang'eny" (1 Jokorintho 12:14; ng'iew Jo-Efeso 4:16).

Ka wachni en adier, ang'o momiyu lamo mag kanisa magwa keto pachgi mana kuom fuoni achiel mar ringruok (ma en, "japuonj")? En kanye, e Singruok Manyien, ma ipuonjo ni tij ng'ato kata lendo mar ng'ato onego obed gima duong' ahinya e chokruoge mag kanisa?

5. Sigana Manyien puonjo ni Jakristo ka Jakristo en jatich [diakonos (rd)] kendo jadolo e nyim Nyasaye (1Petro 2:5,9; Fweny 1:6).

Ka wachni en adier, ang'o momiyu wadhi nyime timo pogruok ma kamago kaka "jodolo" kod "jodongo"? En puonj mane ma waluwo e ndiko ma wapogogo ringruok mar Kristo obed e migepe ariyo mag ji: "jodolo" kod "jodongo"? Bende, ka Jakristo ka Jakristo en jatich, ang'o momiyu ok oyienewa tiyu ne jowetewa e kind tij kanisa?

6. Sigana Manyien ondiko ranyisi ma chiemb midhiambo mar Ruoth ne en chiemb midhiambo ma opong' e kind ng'iyu mar mor, mar owete (Tich Joote 2:46; 1 Jokorintho 10:16-22; 11:18-34).

Ka wachni en adier, ang'o momiyu waseloko Chiemb Midhiambo mar Ruoth obed tim ma ng'ato nyalo ng'eyo maber kendo kata ma ok ong'ere? Ang'o momiyu tim marwa mar Chiemb Ruoth ma sani chalo gi liel molooyo nyasi? Ang'o momiyu wayie ni mana jodolo ma "oket" ema nigi ratiro mar "chiwo sakrament" to Singruok Manyien ok puonjo wachno?

7. Yesu nupuonjo ni ogandane ok onego omi kata okaw nying' mag luor ma ketogi mopogore gi jowete mamoko ma Jokristo (Mathayo 23:6-12; Marko 10:35-45).

Ka wachni en adier, ang'o momiyu jotelo mang'eny mag kanisa sani miyore nyinge madongo kaka "Japuonj," "Jatich," "Bishop," "Japuonj," "Japuonj Maduong'" [kata "Owete" (rd)]? Ang'o momiyu giparo ni dwarore ni giket nying'gi e nyimgi gi nyinge ma kamago - ahinya ahinya ka Singruok Manyien otamre timo kamano?

8. Sigana Manyien puonjo ni Jokristo onego obed gi tim mar rwako jowetegi kod joma ni oko (Matayo 25:34-40; Jo-Rumi 12:13; 1 Timoteo 6:18; Tito 3:8, 14; Jo-Hibrania 13:2; 1 Petro 4:9).

Kaka wachni en adier, ang'o momiyu thothwa ok ng'iyu udi magwa ne jomoko? Ang'o momiyu Jokristo mang'eny ok ng'iyu gi dwaro mag ringruok mag jowetegi? Ang'o momiyu rwako welo en tim maber ma ji wilgo e kanisa mang'eny? Kaka nenore maler ni onge hera kod paro kuom jomoko, bende en gima ling'ling' ni ang'o momiyu kanisa mang'eny ma wango ng'ich kendo tho? [To rwako welo ok en mana gimoro ma timore e ot mar ng'ato. (r)]

9. Kanisa mokwongo ne timo romo chiegni mana e udi mopogore gi udi madongo mag dini (Tich Joote 20:20; Jo-Rumi 16:5; 1 Jo-Korintho 16:19; Jo-Kolosai 4:15; Filemon 2; Johana 10). [Tim mar timo romo e udi ne ok ogol chik kendo nyalo bedo ni ne en mana gima ne yudore. (r)]

Ka wachni en adier, ang'o momiyu wawinjo ni dwarore wati gi pesa mang'eny mag Ruoth e gero udi mag kanisa kod udi madongo ma nyalo tiyo mana dichiel kata nyadi riyo e juma? Be en bedo jarit maber mar mwandu mag pesa ma Nyasaye chiwo? Ang'o momiyu kanisa mang'eny nigi pesa mang'eny ahinya e gedo, chudo mag jotich, kod rito gik moko moloyo kanisa mag mision, jodhier, kod tij konyo ji? Ang'o ma wachni nyiso kuom gik ma waketo mokuongo?

Erkel giko kama: "Adier en ni, waseyudo timbe kod timbe e kind kanisa magwa ma onge gi gino ma ochung'ne e Singruok Manyien. En gimalit ni thothwa pok okawo okang' mar penjo kata nono timbegi. To ka wadwaro neno kanisa manyien mar adier, nyaka wapare kendo kuom wachni duto ma iluongo ni kanisa manyien timo kendo wawacho ni "kanisa duto" Oboke kod chike mag Singruok. [Barua ma ne ondik ne kanisa abiriyo mag Asia e Fwenyo Johana miyo wang'eyo ni ok onego oluw yore duto kod timbe mag kanisa machon (rd)].

"Be iyiek ne pek kendo idwaro "temo gik moko duto kendo imako matek kuom gima en adier" (1 Jotesalonika 5:21; ng'i Tich Joote 17:11)? . . . Nitie yo maber moloyo!" (bw.5

Bende Jo-Hereti Adier Biro Yie mondo Chung'?

David Bercot e buge ma ne ondikie ni Be Joma Ochung' motegno ma adier biro chung' motegno? Oboke mar adek, higa mar 1989, nono puonj moko ma ne ni e Singruok Manyien ma Jokristo ma ne odak e higni mag 100 mokwongo ne oyiego kendo timo. Owacho ni "Kristo machon ne en lokruok ma ne oumo piny machon kaka mach ma ne okalo e yien motuo. Ne en riwruok ma ne ochung' ne kit oganda ma ne ochung' ne riwruoge madongo mag oganda Jo-Rumi. machon kendo ma dhi ataro gi timbe mag oganda." 1 (pej 25)

Gik moko ma ne nyiso ni jolup motelo ma ne gin jo adier opogore ne gin:

- a. Pogoruok gi piny
- b. Hera maonge giko
- c. Yie ma winjo wach (pej 15)

"En gima lich ahinya, omiyo, ni kanisa mar injili ma sani wacho ni Jokristo mag higni machuok mokwongo ne puonjo kendo timo mana kit oganda ma ne ni e kindeno. Mano en gima lich ahinya nikech Jo-Rumi ne kwedo ahinya Jokristo nikech gik ma ne opogore ahinya - nikech ne ok giluwo chike mag kit oganda ma ne ni e kindeno." (pej mar 25)

Jokristo mang'eny e kindegi ok nen ni gin joma opogore gi joma ok gin Jokristo ma rito chike mak mana ni gidhi e kanisa kinde ka kinde. Kuom ranyisi, gin:

- a. Neno gik ma kelo mor ma chalre.

- b. Giparo kuom pek machalre mag piny.
- c. Gin mana kaka gin bende odonjore e gik ma piny dwaro mag mwandu mag ringruok. (pej mar 16)

Thoth weche mag kit oganda ma ne oromo gi Jokristo mag higni mag piero ariyo gin weche ma ne oromo gi kanisa mokwongo.

- a. Werruok
- b. Goyo ich
- c. Fason ma malo - tim makare ma piny
- d. Gik ma kelo mor ma oting'o rang'iny mar R
- e. Weche mag dongo dongo
- f. Bedo ma ok romre e kind ji
- g. Tich ma mon timo e din (s. 26-38)

"Jokristo mag higni mag 100 mokwongo ne nigi chike kod puonj mopogore ahinya kaka ne ok gidew gik ma kelo mor, luor kod mwandu kaka ne ginenore ni gin jodak e pinyni." (s. 17) "Kido mar ngimagi ne en yo maduong' ma ne gitiyogo mar timo neno." (pej 39)

Neno (neno) kod kit ngima mar Jokristo mokwongo ne en chiwruok chuth ma ne otimre nikech:

1. Tich mar konyo kanisa .

Kanisa [jogo ma Nyasaye (rd) oketo e Kristo] gin jogo ma ne ubedo ka udhi loso kodgi kinde ka kinde, ma ne nigi puonj kod paro machalre kendo ma kinde duto ne jiwo kendo gero mondo ubed gi yie. Ne gin riwruok ma ne nigi ritruok to ne ok gitemo keto chike kata keto chike mag tim makare. To kar mano, ne gigeno kuom puonj maber, ranyisi maber kod teko mar Roho Maler ma loko ji. (s. 42) Joma olokore nyaka lokre kowuok e chunygi kuom loko chunygi ka ok giluwu chik moro matek. (pej 43)

Jotelo maggi ma ne iluongo ni jorit, jorit, jorit, jodongo kod jorit (jorit) ne gin joma wuok e kind riwruok margi mar alwora. Ji duto ong'eyo teko kod olo ma ne gin-go. Jogo ne puonjo kuom weche kod ranyisi kata kapok okawo tich mar tayo kendo telo. (s. 45) Gima ne giparo kende ne en bedo maber mar roho mar ng'ato ka ng'ato e kanyakla margi. Kuom adier, nyalo bedo ni ne gitiyo gi thuologi duto e timo tich maduong'ie moloyono. Ka en kamano, nyalo bedo ni ne gikonyogi e yoo machal gi ma ne gikonyogo mon ma chi liel kod nyithindo ma onge jonyuol.9 (s. 47)

2. Wach mar yath mar ng'uono - Yo ma ne gitiyogo ahinya mar lendo ne en kinda ma ne giyudo e masira kod tho nikech ne ok gidwar kwedo Kristo. (pg.49) Clement nondiko ni ne Jakristo mapile, "Musalaba nyalo nyisore kuom kenya ma ok oyie, winjo jonyuol ma ok oyie, kata yudo masira kaka misumbni e bwo ruoth ma ok oyie. kendo tho nikech Kristo (Rumi 8:17; Fweny 12:11)." (pej 50)

3. Yie ni winjo wach ne en tich ma dhano kod Nyasaye otimo kanyakla - E chakruok, Jakristo manyien wuotho machiegni gi Nyasaye kaluwore gi tekone. Kata kamano, kaka kinde medo kalo, kinde mang'eny gichako weyo geno ma kamano. (s. 52) Martin Luther nopuonjo ni ng'ato ok nyal chutho timo gimoro maber kuome owuon kendo ni gombo kod teko mar winjo Nyasaye wuok kuome kende.¹⁵ Jokristo mokwongo ne oyie gi gima opogore ahinya. Origen nondiko ni "En [Nyasaye] miyo ong'ere ne jogo ma, bang' timo gik moko duto ma tekogi biro yienegi, oyie ni gidwaro kony kowuok kuome.¹⁷ (s. 53) ["Anyalo timo gik moko duto kokalo kuom ng'at ma miya teko. (Fil. 4:13) (rd)] Ok en kwayo ma ng'ato dwaro mana dichiel, to en gima dhi nyime. Keto yo marwa mar ringruok e tho biro kelo lit, kendo ka ok wadwaro yudo masira e chunywa, ka wakedo gi richo magwa, to Nyasaye ok bi chiwo teko (Rumi 8:13; 1 Kor. 9:27). To ng'ato biro ng'ado bura kuom keto geno mare kuom Nyasaye.²¹ (s. 55)

David Bercot nowacho ni ndiko mag Jokristo mokwongo ne dhi ataro gi yie ma ne an-go e wi din. Ofwenyo abich kendo omiyo neno:

1. Gima Ne Giyie kuom Warruok .

a. Bende wayudo warruok kuom yie kende?

Ne owachnwa ni "bang' ka Constantine nosekeho kanisa, mos e mos ne ochako puonjo ni tije nigi tich maduong' e warruok marwa. nondiko ni, 'Nikech jo-monk, ne orit Muma - kaachiel gi buge machon mag dho Grik kod dho Latin.... Kata kamano, yie ma ne ondiki e Singruok Manyien ne ochako bedo ma ok kare mos e yo ma ok owinjore. kaka weyo kuom dhano ma owinjore gi ber mar Kristo, kar weyo kuom tich mar Kristo kende.'¹

"Kaka Schaeffer, thoth jondiko mag injili chiwo paro ni yie ni ber ma watimo kod tije magwa mulo warruok marwa ne en gino mane odonjo mos mos e kanisa bang' kinde Constantine kod lwar mar piny Rumi. To mano ok en adier.

"Jokristo mokwongo ne oyie e piny mangima ni tije kata [kod (rd)] winjo wach nigi tich maduong' ahinya e warruok marwa?" (pej 57) Polikarpo nondiko ni "Ng'at mane ochiere kuom joma otho bende biro chierowa - ka watimo dwaro mare kendo wawuotho e chike mage." (s. 58) Clement mar Alexander nondiko kama, "Ng'at ma yudo [adier] kendo ma opogore gi mamoko e tije mabeyo, biro yudo pok mar ngima mosiko." Orijen, Hipolito, Saiprian kod Laktantius duto ne ondiko weche machuok. (pej 59)

b. Be Mano Nyis Ni Jokristo Yudo Warruok Margi Kuom Tije?

Onge, Jokristo mokwongo ne ok puonjo ni wayudo warruok kuom chokruok mar tije mabeyo. (pej 60) Kuom ranyisi: Clement ma ja Rumi - "[Wan] ok wabed jo adier kuomwa wawegi, kata kuom rieke marwa, ng'eyo lamo Nyasaye kata tije ma watimo gi chuny maler; to kuom yie ma Nyasaye ma nigi teko duto osemyo ji duto bedo jo adier chakre

chakruok." Omiyo, Polikarpo, Barnaba, Justin ma ne otho nikech yie mare, kod Klemen ma ne en mar Aleksanda, bende wacho ni wach ma kamano. (pej 61)

c. Bende Yie kod Tich Gin Gik Motudore Kende?

Onge, to "Augustine, Luther kod jopuonj mamoko mag din mag piny ma milambo osejiwo ni nitie lweny ma ok nyal losore e kind warruok ma ochung'ne ng'uono kod warruok ma ochung'ne tije kata winjo. mich ma wuok kuom Nyasaye kata (2) en gima wayudo kuom tijewa Jokristo mokwongo ne dhi dwoko ni mich ok en mich matin nikech ochung'ne winjo wach." (pej 62)

Jokristo mokwongo ne oyie ni warruok en mich ma Nyasaye chiwo to Nyasaye miyo mich mare ne ng'at ma odwaro. Oyiero miyo jogo ma ohero, ma oyie kendo ma winjo wachne. (pej 62)

Nikech ng'ato yiero maber kaka omiye, ok olok michno obed chudo. (pej 62)

d. Ee, To Muma wacho ni ...

- Ok ni ng'ato ka ng'ato ma wacho ni, 'Ruoth, Ruoth,' biro donjo e pinyruodh polo, to ng'at ma timo dwaro mar Wuora ma ni polo." (Mat. 7:21).
- Ng'at ma ochung' nyaka giko biro yudo warruok. (Mat. 24:13)
- Jogo duto ma ni e bur biro winjo duolne kendo giwuok oko - jogo ma osetimo maber, gibiro chier mar ngima, to jogo ma osetimo gik maricho, gibiro chier mar yudo kum. (Johana 5:28, 29)
- Neno, abiro mapiyo, kendo chudo mara ni koda, mondo ami ng'ato ka ng'ato kaluwore gi tije. (Fweny 22:12)
- lbed gi ritruok kuomi iwuon kod kuom puonj. Dhi nyime timo gigo, nikech ka itimo kamano, ibiro reso in iwuon kaachiel gi jogo ma winjoi. (1 Tim. 4:16)

Omiyo, wach madier ok en wach mar yie gi Ndiko, to en wach mar loko Ndiko. Bibilia wacho ni "kuom ng'uono, usewar kuom yie, kendo mano ok kuomu; en mich mar Nyasaye, ok kuom tije, kata kamano, ng'ato ok onego onyier." (Ef. 2:8, 9) Kendo kata kamano, Muma bende wacho ni, "Uneno ni ng'ato ng'ado bura kuom tije, to ok kuom yie kende" (Yak. 2:24) Chik marwa [Kanisa mar Jokristo e wi duto to ahinya ahinya e kanisa mar Bercot] mar warruok oyie gi wach mokwongono to e yo maduong', oketho wach mar ariyo ma onge tich. Chik ma Jokristo mokwongo puonjore mar warruok miyo gik moko ariyogo pek maromre. Bende, Jokristo mokwongo ne ok oyie ni dhano en ng'at ma okethore chuth kendo ni ok onyal timo gimoro maber. (pej 64)

e. Be Ng'at Ma Owar Nyalo Lal?

Kaka Jokristo mokwongo ne oyie ni yie kod winjo marwa ma dhi nyime en gima dwarore mondo wayudi warruok, en gima luwore gi kaka ne giyie ni ng'at ma "owar" pod nyalo tieko ka olalo. (pej 65)

Tertullian (chiegni 160 - chiegni 225) nondiko kama, "Ji moko timo mana kaka Nyasaye ni e bwo ting' mar chiwo kata ne joma ok owinjore michne ma ne ogombo. Giloko ng'uono mare obed misumbni.... Nimar bende ok thoth bang'e otho oko mar ng'uono? Be michni ok okaw kuom jowetene mathoth ma oyie."23 "Ondiki ni, 'Ng'at ma ochung' motegno nyaka giko, en ema ibiro yudo warruok.' [Mat. 10:22] (s. 65)

Achiel kuom ndiko ma oting'o en Jo-Hibrania 10:26 : "Ka wadhi nyime timo richo gi ng'iyo bang' yudo ng'eyo mar adier, onge misango mar richo ma odong'."

f. Grup Mane Olando Warruok Kuom Muolo Kende

Ne nitie kidieny moro, jo Gnostik, mane puonjo ni dhano okethore chuth kendo ni tije onge gi tich moro amora e warruok marwa. Ne giwacho ni Nyasaye nofwenyogi rieko makende ma riwruok maduong' mar Jokristo ne ongego. Ne giyie ni Nyasaye, ma en jachuech, ne en Nyasaye ma piny, Nyasaye mopogore gi Nyasaye wuon Yesu. Omiyo, dhano ne ochwe gi Nyasaye ma piny ma ne oketho gik moko kendo dhano en ng'at ma okethore nikech mano. Kaka dhano ne nigi tim marach kuom nyuol, Nyasaye Wuowi ne ok nyal bedo dhano gadier. Ne okawo mana kit dhano. [Manyiso ni ka ne en ring'o kod remo, dine ok obed ng'at maonge richo. (mar ariyo)] (pej mar 66)

Jaote Johana nowacho kama: "Jowuondo mang'eny osewuok e piny ma ok oyie ni Yesu Kristo nobiro e ringruok. (2 Johana 7) Jo-Gnostik ne gin jogo ma ne kwedo ni Kristo ne obiro e ringruok. (pej mar 67)

2. Gima Ne Giyie kuom Gik ma Ne Oketo Motelo kod Bedo Thuolo mar Yiero .

a. Joma oyie ni nitie thuolo mar yiero

Jokristo mokwongo ne gin joyie matek ni ng'ato nigi thuolo mar yiero gima onego otim. Kuom ranyisi, Justin Martyr notimo wachni ne Jo-Rumi: "Wapuonjore kuom jonabi, kendo wakawo ni en adier ni kum, kum kod duoko imiyo kaluwore gi ber mar gima ng'ato ka ng'ato otimo. Ka ok kamano, ka gik moko duto timore nikech gik ma osetimore, to onge gima nyalo bedo maber kata ma nyalo bedo marach. to mokwongo ok owinjore omiye pak kata machielo ok owinjore omiye ketho.

Jokristo mokwongo ne ochung' ne yiegi kuom:

- Nikech Nyasaye nohero piny ahinya, omiyo Wuode achiel kende [unique, achiel kende (rd)], mondo ng'ato ang'ata ma oyie kuome kik lal, to obed gi ngima mosiko. (Yohana 3:16)
- Ruoth ok ng'iyio e chopo sing'o mare, kaka jomoko winjo tiend ng'iyio. En gi horuok kuomu, nikech ok odwar ni ng'ato otho, to mondo ji duto olok chunyi. (2 Petro 3:9)
- Roho kod nyako wacho ni, "Bi!" Kendo ng'at ma winjo mondo owach ni, "Bi!" Ng'at ma nigi riyo kaachiel, mondo obi; kendo ng'at ma dwaro, mondo okaw mich ma nono mar pi mar ngima. (Fweny 22:17)
- Odiechieng'ni aluongo polo kod piny mondo obed joneno kuomu ni aseketo e nyimu ngima kod tho, gueth kod kuong'ruok. Koro yier ngima, mondo in kaachiel gi nyithindi ubed mangima. (Chik 30:19)

b. To bende Muma ok wacho ni ...?

- Yier ngima ma inyalo dakgo.
- Warruok ok luwore gi gombo kata teko ma dhano timo.
- Nyasaye ok dwar ni ng'ato otho, to mondo olok chunye.
- Nyasaye nigi ng'uono ne ng'at ma odwaro. (pej mar 73)

Kanisa mokwongo ne oyie ni nitie bura makare ma Nyasaye biro ng'ado to en ting' marwa mondo wabed gi ngima makare. Omiyo, pare:

- Onyisi, in dhano, gima ber. To ang'o ma Ruoth Nyasaye dwaro kuomi? Mondo itim gik makare kendo ihero ng'uono kendo iwuoth gi Nyasaye mari gi mwolo. (Mika 6:8)
- Neno, sani aketo e nyimi ngima kod ngima maber, tho kod ketho. Nikech amiyu chik sani mondo uhero Ruoth Nyasaye Nyasayeu, mondo udhi e yore mage, kendo mondo ubed gi chike, chike kod chike mage. (Chik 30:15-16)
- Be inyiso ni ok ihero mwandu mag ng'wonone, ng'uono mare kod kinda mare, ka ok ing'eyo ni ng'uono mar Nyasaye miyo ibedo gi paro mar loko chunyi [loko ngimani]? To nikech ng'anjo mari kod chunyi ma ok loko chunyi, iting'o mirima kuomi iwuon nyaka chieng' mirima mar Nyasaye, ma bura mare makare biro fwenyre. Nyasaye "biro miyo ng'ato ka ng'ato kaluwore gi gima osetimo." Jogo ma kuom siko ka timo maber, dwaro duong', luor kod ngima ma ok tho, obiro miyogi ngima mosiko. To kuom jogo ma dwaro mana gik ma gidwaro kendo ma kwedo adier kendo luwo gik maricho, mirima kod mirima biro bedoe. (Jo-Rumi 2:4-8)
- Nitie pogruok maduong' e kind neno gimoro motelo kod kelo gimoro. (pej mar 76)

3. Ang'o ma Batiso Ne Tiende Ne Jokristo Mokwongo

Wach ma Yesu nowacho ne Nikodemo ni ng'ato nyaka nyuol gi pi kod roho, ne ong'ere e piny mangima gi Jokristo mokwongo ni en batiso mar pi [Gr. batiso - mondo idonj e pi. (r)]. (s. 77) Irenaeus nondiko ni "Klasi mar dhano [Jo-Gnostik ma ne wacho ni dhano ok nyal nyuol kendo kendo kendo kokalo kuom batiso mar pi] osemyo Satan okwedo batiso ma en nyuol manyien ne Nyasaye.1 (s. 77)

Jokristo mokwongo ne tudruok gi weche adek madongo ahinya gi batiso mar pi kendo nikech lwokono ne ok ochung' chuth gi ber moro amora ma ng'at ma ne obatiso ne timo, batiso ne iluongo ga pile ni "ng'wono." (pej 78)

a. Wecho mar richo - ma ochung'ne gik maluwoji:

- To sani ang'o ma igeno? Chier, ibatise kendo ilos richo mari, ka iluongo nyinge. (Tich Joote 22:16)
- Ne oreswa, ok nikech gik makare ma ne watimo, to nikech ng'uono mare. Ne oreswa kokalo kuom lwoko mar nyuol manyien kod loso manyien kuom Roho Maler. (Tato 3:5)
- Petro ka owuoyo kuom batiso mar Jokristo kuom Noa kod pi ma ne oumo piny nowacho ni - Pi nyiso batiso ma sani reso un bende - ok en golo chilo e ringruok to en singo mar bedo gi chuny maber ne Nyasaye. Ores kuom chier mar Yesu Kristo. (1 Petro 3:21-22)
- "Lokruok kendo ng'ato ka ng'ato kuomu u batise e nying Yesu Kristo mondo owene richo. To ubiro yudo mich mar Roho Maler. (Tich Joote 2:38)
- Nyolo Manyien - Kaluwore gi weche ma Yesu nowacho ne Nikodemo, Jokristo mokwongo bende ne oyie ni batiso mar pi e yo ma ng'ato nyuolgo kendo. Irenaeus nowuoyo kuom wachno e mbaka ma ne otimo e wi batise, "Kaka wan jotuwu mag lepra e richo, wabedo maler kuom richo magwa machon kokalo kuom pi maler kod lamo mar Ruoth. donjo e pinyruodh polo."³ (Johana 3:5) (s. 79)
- Lero mar Roho - Ne giyie ni ng'at ma osebatise manyien, bang' yudo Roho Maler, ne en gi neno maler mar weche mag roho.
- Batiso Ne Ok En Tim Maonge Tich - Batiso ne en tim ma malo moloyo mar dhano mar chako ma jayie manyien ne kalo kowuok e bedo ng'at machon mar ringruok nyaka e bedo ng'at ma onyuol manyien mar roho. Ne ok gipogo batiso kod yie kod loko chuny. Ne gipunjo achiel kachiel ni Nyasaye ne onge gi dwaro moro amora mar chiwo weche mag richo nikech mana ng'ato okalo e ng'wech mar batiso.⁶ (s. 80)
- Bende Joma Ok Obatise Ne Oyudo Kuong'ruok Giwegi? - Jokristo mokwongo ne oyie ni Nyasaye biro timo gik ma nyiso hera kendo ma kare ne jo-Yahudi ma ne pok oyudo thuolo mar winjo wach Kristo.
- Rite mar Jo-Injili - Kuom duto wan jo-Injili wasedagi nyasi machon mar nyuol manyien mar batiso kendo waseloso nyasi marwa makende - luong mar misango. Ka ne openjo Petro ni "Wabiro timo ang'o?" ne ok owacho ni biro piny e nyimi kendo iluong Yesu e chunyi. Onge, ne owachonegi ni "Lokruok, kendo ng'ato ka ng'ato kuomu obatiso e nying [loch (rd)] mar Yesu mondo owene richo. Tich Joote 2:38 "E adier, luong mag adhura kod lamo ma tudruok kode gin gik ma nowuok kuom riwruoge mag chier mag higni mag apar gi aboro kod apar gi aboro. " (s. 82) [Neno somo mar Batiso e Kristo].

4. Bedo gi mwandu: En Mueth Kata Obadho

Johera, alamo mondo ibed gi ngima maber e gik moko duto kendo ibed gi ngima maber, mana kaka chunyi yudo ngima maber. (3 Johana 2) Bende Johana ne singonegi mwandu kod ngima maber kowuok kuom Nyasaye, injili mar ngima maber kod ngima maber? Magi gin moko kuom weche mamoko ma yudore e Muma. (pej mar 84)

- Nikech hera mar pesa en muol mar gik maricho duto. Jomoko, ma nigi gombo mar yudo pesa, osewuok e yie kendo osegoyore gi kuyo mang'eny. (1 Timothe 6:10)
- Ket ngimani obed maongee hera mar pesa kendo ubed gi mor gi gik ma un-go. (Jo-Hibrania 13:5)
- Okidwar ng'iewo mwandu e piny, kama winyo kod ng'injo kethoe, kendo kama jokuo donjoe kendo kwaloe. To ng'iewo mwandu e polo, kama winyo kod ng'injo ok nyal kethoe, kendo kama jokuo ok donjoe kendo kwalo. Nimar kama mwanduu nitie, chunyi bende biro bedo kuno. (Matayo 6:19-21)
- Onge ng'at ma nyalo tiyo ne ruodhi ariyo. Kata obiro kwedo achiel to ohero machielo, kata obiro ng'iyo achiel to otamre machielo. Ok inyal tiyo ne Nyasaye kod Pesa. (Matayo 6:24)
- To ka wan gi chiemo kod lewni, wabiro bedo gi mor kuom gigo. Joma dwaro bedo gi mwandu donjo e tem kod obadho kendo e gombo mang'eny ma fuwo kendo ma kelo hinyruok ma keto dhano e ketho kod ketho. (1 Timothe 6:8-9)
  - a. Gik ma nyalo kelo hinyruok e pinyni - Hermes (kapok higa mar 150 bang' Kristo) nondiko kama: "Magi gin jogo ma nigi yie adier, to bende gin gi mwandu mag pinyni. Ka masira obiro, gikwedo Ruoth nikech mwandugi kod ohalagi.... Kaluwore gi mano, jogo ma nigi mwandu e pinyni ok nyal bedo gi konyruok ne Ruoth piny mak mana ka mwandugi [B)p." ok odwar bedo jodhier kendo ok oketho mwandu. Okwedo gombo kata hero mwandu. Paulo e Jo-Efeso 4 chiwo paro ne Jokristo mondo otim tich mondo gibed gi gik ma gimiyi jomoko. (rd)] To ere kaka ng'ato nyalo chiwo Nyasaye? Ka mwandu wuok kuom Nyasaye, Jakristo ok nyal wito mwandugo kuom winjo wach Nyasaye kendo ng'ado mwandu mage gi jodhier. (pej mar 87)
  - b. Ang'o ma opogore ahinya e kind wachgi kod wach ma kawuono Kawuono wach maber mar dongruok wacho ni "Ruoth nodhi nyime wacho ni, 'Iwacho ni, Satan, gol lweteni kuom pesa mara!' nikech en Satan ema geng'o mondo kik obi iri - ok An."
  - c. Bende Jokristo Ne Bedo gi Ngima Maber - Oboke ma ne ondiko gi Jokristo mokwongo nyiso ni ne giyudo masira kod masira marom gi ma dhano mamoko yudo. (pej mar 89)

5. Be Timbe Maber mag Singruok Machon Pod Ober?

John Calvin nopuonjo gi chir ni onge pogruok matin e kind gik ariyogo [tim makare mag Singruok Machon kod Manyien (rd)].1 (s. 91) Kata kamano, ng'eyo ma ne Jokristo mokwongo nigo ne en ni puonj mag tim makare mag Kristo ne okalo puonj mag tim makare mag Singruok Machon kaka puonj mag Kristo ne dhi e puonj mar roho. (pej mar 92)

Jandikno penjo penjo mang'eny .

- a. Ang'o ma Yesu ne dware wacho sama ne owacho ni "Kik using"? [Mokwongo, kuong'ruok ne tiende en luongo Nyasaye mondo onyis kata onyis weche ma ng'ato owacho. Odiechieng'ni nenore ni tiende en "Be gima idhi wacho en adier chuth? Wach ma wacho ni "Kaka Nyasaye en janeno mara" nenore ni onyiso tiende mokwongo mar kuong'ruok. (rd)].
- b. Be Lweny En gima Rach e Kido? [Nyasaye notiyo kendo nyalo bedo ni pod otiyo kod pinje mondo okel gik ma dware mare nyalo chopoe. (r)]
- c. Ere kaka Jakristo Owinjore Onen Kuom mar Tho? [Nyasaye noketo sirkal mondo okel ler kuom chandruok. (r)]

Be gin Jokristo ma Jo-Yahudi? Kuong'o Achiel mag Timbe mag Kanisa Marwa,

Frank Viola gi George Barna nosomo andike moko e higni mia adek mokuongo mar neno ka be ne nyalo chiwo kendo ng'eyo puonj kod timbe mag Jokristo mag higni mia adek mokuongo. E bugi mar Jokristo ma Jo-Yahudi? 1998, ne giketo ketho ma wacho ni timbe mag kindegi dhi ataro gi puonj mag Muma kod timbe mag higni mag 100 mokwongo.

"En kinde ma ringruok mar Kristo onego ochop e tudruok gi Wach Nyasaye kod historia mar kanisa mondo wachop e ng'eyo maber mar gima wanyalo timo kendo ma onego watim kaachiel gi gima ok wanyal kendo ma ok onego watim." (Chakruok p. xxvii) [Owinjore ng'ato obed gi ritruok e geno historia nikech kinde mang'eny onyiso timbe kod puonj ma ok kare moloyo adier. (r)]

Be gin Jokristo ma Jo-Yahudi? ng'ado bura ni kwan maduong' mar timbe kod timbe mag kanisa mag kindegi dhi ataro gi timbe kod puonj mag Muma. Bende, giwacho ni kuom tiyo kod yo mar ndiko weche ma nyiso ni en adier, ndiko igolo oko mar gik ma ondikie mondo ochung' ne puonj moro kod/kata tim moro.

Gik ma itimonegi pek gin:

- Udi mag Kanisa
- Okenge mag Lamo
- Lamo
- Jandolo
- Lewni mag Odhiambo Jumapil
- Jotich mag Muzik
- Chiwo mar apar kod chudo mag jodolo
- Batiso
- Chiemb Midhiambo mar Ruoth
- Somo mar Jokristo

- Yo ma Inyalo Ng'eyogo Singruok Manyien

[Riekni: Weche ma ji ng'adogo bura ok nyal yie kata kwedo gi wang' ma ok wang'eyo kendo ok nyal yie gi timbe mag kanisa ma sani. Omiyo, ndiko ma jandikno tiyogo mar siro weche ma ne ogolo nyaka rit kaka ondikgi, otimnegi nonro, moriwo nyaka ng'ado bura kuom jowinjo ma ne ondiknegi, pek ma ne ochung'ne kendo ma ne olosi gi Jokristo mamoko. Ket paro ma oyawore. Bed gi ng'eyo kuom timbe mag ng'ato ka ng'ato e dwoko marwa. Ket lokruok moro amora ma iparo, kapo ni nitie, nyaka chop ka nonro duto orumo. Kae, ng'i ane kaka paket duto. (r)]

Udi mag Kanisa

"Dinde machon mag Jo-Yahudi ne ochung'ne gik adek: Hekalu, tij jadolo kod misango. Ka Kristo nobiro, ne otieko gik moko adekgo duto kuom chopogi e iye owuon. En hekalu ma oting'o ot manyien kendo mangima ma olosi gi kite mangima - "maonge lwedo." En jadolo ma oseloso jadolo manyien kendo ma oromo chuth. Kuom mano, Hekalu, tij jodolo ma nigi tich, kod misango mag dini ma Jo-Yahudi duto ne otho bang' biro mar Yesu Kristo.² Kristo ne en chopo kendo adier mar gigo duto.³ Inyalo wacho ni adier ni din ma Jokristo ne en din mokwongo ma ne ok ochung'ne hekalu ma ne owuok e buk mar Jokristo. ne ondiko ni "E Singruok Machon, Nyasaye ne nigi kar lamo ne ogandane, e Singruok Manyien, Nyasaye nigi kar lamo mar ogandane kaka kar lamo."

Bang' ketho Yerusalem, Jokristo ma Jo-Yahudi ne dok piny kendo Jokristo ma Jo-Yahudi ma ne nigi kido mar jo-Yahudi ne obedo gi huma ahinya.

Kata kamano, Jokristo ne ok ogero udi makende mag lamo nyaka e kinde Jo-Constantino e higni mag 100.

Ka din ma Jokristo ne onyuol, ne en din kende e piny ma ne onge gik maler, ma onge ji maler kendo ma onge kuonde maler.¹⁸ Dini ma Jokristo ma ne oloyo Pinyruodh Rumi ne en din ma ne ochung'ne ot. Kaluwore gi Muma, 'kabedo maler' mar Jokristo nitie kuonde duto mana kaka Ruothgi ma osedhi e polo. Lamo ok en gima timore e kuonde moko e kinde moro. (ne Johana 4) En yo mar ngima. Lamo timore e roho kendo e adier e kind oganda Nyasaye, nikech mano e kama Nyasaye odakie sani. [nenno J. G. Davis, bug Tiyo gi Udi mag Kanisa e yo ma ok owinjore, 3-4] (s. 14)

E higni mag ariyo kod adek, ne otimore lokruok moro. Jokristo nochako kawo paro mar joma ok oyie Nyasaye mar miyo joma otho luor.³⁰ Bang'e ne okawo kuonde ma ne giyiekoe kaka "kabedo maler" ma ne omiyo gigero gik matin mag paro kod kuonde maler mag miyo joma otho luor. (oboke mar 15-16)

Kapok Konstantin omiyogi thuolo mar bedo gi tim ma ok owinjore, Jokristo ne gin oganda matin ma ne ji ng'urgo. To Loch mar Rum ne opogre e kind joyapo kod Jokristo kendo ne ochuno ni Constantine oriwgi. [E temo mar keto kanisano obed achiel, noloso kanisa mar pinyno kendo nochako keto puonj mag Jokristo kod mag jo-Yahudi kanyachiel kuom loko nying' mag timbe mag jo-Yahudi gi nying' mag Jokristo. (rd)] Bende, ne ochako gero udi mag kanisa. Omiyo, ka Jokristo ne nigi udi maggi maler kaka Jo-Yahudi kod joma ok oyie Nyasaye, yie margi ne dhi kwanre kaka ma owinjore." (s. 18) [Paro ma kamano en gima nitie sani. Omiyo, kuom keto pachwa kuom udi wanyalo weyo pachwa kuom Kristo. (rd)]

Kanisa mag Constantine ne lach kendo mabeyo ahinya ma ne olosi kaluwore gi basilika (udi mag sirkal ma ji duto gero ma ne olosi kaluwore gi hekalu mag jo-Yahudi).⁸⁰ Ne gin gik mabeyo ahinya mar keto oganda ma ok ng'iyi gimoro kendo ma winjo wach mondo gine gik ma ne itimo. Mae ne en achiel kuom gik ma ne omiyo Konstantino oyiero ranyisi mar basilika.⁸⁵ Basilika bende ne oyiene chieng' mondo ochop e wi jalendo ka ochung' e nyim jokanyo.⁸⁶ (s. 22)

Basilika mar Jokristo ne nigi mtoka ma malo ma ne nigi adhura ma malo kod kom mar bishop, ma en katedra kata kom mar loch.⁹⁴ Komno ne okawo kar kom mar bura mar Basilika mar Jo-Rumi.⁹⁵ Omiyo teko kod loch ne ni e komno. Kowuok e kombego, bisop ne timo lendo mare.⁹⁷ (s. 23) Kom kata migao ne oting'o jodolo malo nyaka e rang'iny maduong' ma omiyo okete malo kendo malo moloyo jo Nyasaye mamoko. Kae to pew ne ogeng'o riwruok wang' gi wang', kendo nokelo kata bedo ranyisi mar bedo gi ng'ol kod bedo maonge gimoro ma ne miyo lamo mar riwruok bedo tuke mag joneno.¹⁷⁵ (s. 34)

Biro mar gedo mar kanisa nokelo lokruok madongo e lamo mar Jokristo:

- a. Ne iketo timbe mag od ruoth e timbe mag lamo.
- b. Kanyo ne oneno bang' tim ma ne itimo mar ting'o kandel kapok ruoth odonjo.
- c. Wang'o odok sama jodolo ne odonjo e ot.
- d. Row makende ma ne olosi kaluwore gi mag jotend sirkal mag Rumi.
- e. Muziki mar ng'wech mar chakruok mar lamo ma kwair loso.
- f. Jodolo ma nigi lony ne timo "tich mar lamo" ka okawo kar bedo gi ng'iyi maler kendo bedo machiegni gi jogo duto ma ne lamo.

Kaka jalony moro ma Ja-Katholik nondiko, bang' biro mar Constantine, "timbe mopogore opogore mag kit oganda Jo-Rumi machon ne odonjo e lamo mar Jokristo ... kata mana nyasi ma ne itimo e lamo machon mar ruoth kaka nyasaye ne oyudo yo mar donjo e lamo mar kanisa, mana e yo ma ne ok owinjore gi din. ng'at ma oting'ore malo kata ma oting'ore malo, ng'at ma ng'ado bura omedre gi tich mamoko.

Okenge mag Lamo

Chokruok mar kanisa mokwongo ne opong' gi gik ma ne timore giwegi, thuolo, tiyo mar jokanyo ka jokanyo, bedo gi ng'iyo kod bedo gi ng'iyo e yo maler. (pej 50)

Rango:

- 1 Jokorintho 12:14 Koro ringruok ok olosi gi fuoni achiel, to olosi gi fuoni mang'eny.
- 1 Jokorintho 12:18 Nyasaye oseloso fuoni mag ringruok, fuoni ka fuoni kaka ne odwaro ni obed.
- 1 Jokorintho 12:27 Koro un e ringre Kristo, kendo ng'ato ka ng'ato kuomu en fuoni mar ringre.
- 1 Jokorintho 12:31 To gombo ahinya mich madongo moloyo.
- 1 Jokorintho 13:13-14:1 To sani gik adekgo pod odong': yie, geno kod hera. To gima duong' moloyo kuom gigo en hera. Luri yo mar hera kendo ibed gi gombo maduong' kuom mich mag roho, ahinya mich mar lendo.

1 Jokorintho 14:12 Tem bedo maber moloyo e mich ma gero kanisa, [Jokristo ma ochokore (rd)].

Paulo ka owuoyo kuom tije mag kanisa ma ochokore, owacho ni "Ka uchokore kanyachiel, ng'ato ka ng'ato nigi wer, kata wach mar puonj, fwenyruok, dhok [dhok ma ok en mar ng'at ma wuoyo kata ng'at ma winjo omiyo dwaro loko. (rd)] kata loko weche. dhok, ariyo - kata ka ok okalo adek - onego owuo, achiel achiel, kendo ng'ato nyaka loko weche. ng'ato ka ng'ato onego opuonj kendo ojiw. Nikech Nyasaye ok en Nyasaye mar ng'anjo, to en Nyasaye mar kuwe.

Omiyo, gin gik mage ma onyiso?

- Ka ubiro kanyachiel Jokristo ma Korinto ma ochokore .
- Jokristo chwo kod mon nigi thuolo chuth
  - wer >
  - wach mar puonj >> tije mopogore opogore ma luwore gi
  - a fwenyruok >> tije mag ng'ato ka ng'ato, mich.
  - dhok kata loko >

Tim mar kanisa ma kawuono oseloko chokruokno obed migepe ariyo:

- a. Nonro mar Muma kama mon oyienegi wuoyo .
- b. Tich mar lamo kama ok oyienegi wuoyo
  - Gik moko duto nyaka timre mondo ojing' joma ochokore.
  - Okidwar [we, weyo (rd)] chokruok kanyachiel, kaka moko nigi tim mar timo, to wajiwre - kendo moloyo kaka uneno ni Odiechieng'no chopo. (Jo-Hibrania 10:25)

Ka igolo oko lokruok ma ok ng'iyoy ma miyo lamo ka lamo mar kanisa mar jo-Protestant bedo mopogore, ibiro yudo ni lamo maromre [rang'iny ma ondiki (rd)] to ok en mana kaka lamo maromre: (s. 48-50)

- Mos ka ng'ato odonjo e ot
- Lamo kod / kata somo ndiko
- Tich mar wende
- Lendo
- Chiwo
- Wach
- Midhiero

Omiyo, chenro mar lamo mar jo-Protestant nowuok kanye?

1. En gi anyuola mare e Misa mar Jo-Katholik ma ne itimo e kinde machon9 ma ne oriwo .

- a. Lewni mag jadolo ma ok oyie Nyasaye
- b. Tiyo gi odok kod pi maler e nyasi mag lwoko
- c. Wang'o kandel e lamo
- d. Yore mag gedo mag ot maduon9 mar Jo-Rumi
- e. Chik ma Rumi kaka gino ma ochung'ne "chik ma ng'ato nyalo ng'eyo".
- f. Nying' mar Pontifex Maksimo ne jatend bisop
- g. Timbe mag Jo-Yahudi mag Misa17 (s. 53)

2. Luther ne ochung' ne mitere kod ng'injo mag jotelo mag Jo-Katholik mag Rumi kod puonjgi kuom Ukarisiti. Kuom mano, ne omiyo lendo, kar Ukarisiti, obedo gima duong' ahinya e chokruok.²⁶ "Kanyakla mar Jokristo ok onego ochokore kanyachiel ma ok oland wach Nyasaye kod lamo, kata obedo ni en wach machuok nade" ... "lendo kod puonj mar Wach Nyasaye e gima duong' ahinya e tij Nyasaye ( )9."

Lokiruok madongo ma Luther notimo e Misa mar Jo-Katholik [Ukaristia kata Chiemb Midhiambo mar Ruoth (rd)] ne gin:

- a. Ne otimre e dhok mar oganda
- b. Ne omiyo lendo bedo e kidieny maduon9
- c. Ne okelo [odwoko e (rd)] wer mag kanyakla .
- d. Ne ogolo paro ma ne wacho ni Misa ne en misango mar Kristo .
- e. Ne oyiene jokanyo mondo ocham mkate kod okombe, kar chamo mana jadolo kende. (pej 55)

3. Calvin noweyo gik ma ne itiyogo e ng'ado pipe kod kwaya nikech ne ok ondikgi maler e Singruok Manyien.⁶⁴ (s.58)

4. Jo-Kalvin ma gin Jo-Puritan, weyo lewni mag jodolo, tipo mag din, kod gik ma ne itiyogo e loso gik moko.86 Lendo ne ochopo e rang'iny mare maduong' ahinya e kind jo-Pritan mag Amerika. Bende, ne gimiyu kum kuom keto stok kendo ne gichulo pesa ne jokanyo ma ne ok odhi e lendo mar odhiambo mar Jumapil.88, 89 (s. 63)

5. Jo-Methodist ne omiyo ji ohero lamo mar odhiambo mar jumapil.98 (pej 64)

6. Jo-Frontier-Revival noloko gino ma ne gidwaro timo mar lendo ne obedo lendo mag jolendo.101 (s.65)

7. Jo-Methodist kod Jo-Revival ma ne ochung' ne piny ne onyuolo "luong mar misango." 112 (pej 66) Ne iluongo ni "bench ma nigi parruok" gi Charles Finny. (pg.68) Rieko mar Amerika ma ne ochung' ne ng'ado bura ne oloko kanisa obedo kar lendo kendo ne odwoko piny ng'eyo mar chokruok mar gero piny obed tich mar lendo.125 Ne oloso kido mag migao kaka gik ma ne ywayo kanisa ahinya. Kaluwore gi mano, gero mar ng'ato ka ng'ato ma ne tiyo mondo onyis Yesu Kristo e nyim loch kod teko ne olalo.127 (s. 69)

8. D. L. Moody e giko higini mag higni 1800 ne okelo "lamo mar jaketho"136 kendo Billy Graham noloso yor Moody bang' higni madirom piero abich.137 (pej 70)

9. Chakre higa mar 1906, riwruok mar Pentekost ne okelo ng'ado lwedo malo, miel e kombe, goyo lwedo, wuoyo e dhok mopogore opogore [ok dhok moko ma ong'ere to en dhok ma ng'ato nyalo ng'eyo (rd)] kod tiyo kod thum. (pej 72)

Omiyo, chenro mar lamo mar Jo-Protestant en: (s. 73-77)

- a. Ne ochung'ne kendo otelo gi jadolo moro.
- b. Ne oket lendono e kar lamo ma ne nyalo ng'ere ahinya, ma ne timore mana kaka ng'ato nyalo ng'eyo, kendo ma ne onge gimoro ma ne timore giwegi.
- c. Ne ogeng'o gedo mar jokanyo gi bedo gi ng'iyo kuom jokanyo omiyo ne obedo ma oling'.
- d. Liturji ma ok otim gimoro gi tije matin nyiso ni keto seche moko e juma achiel e gino ma nyalo miyo ngima mar Jokristo oyud loch.

Lendo

Ka igolo lendo, kwan mar joma biro e lamo mar odhiambo mar Jumapil biro dok piny nikech lendo e gino ma ochung'ne lamo mar jo-Protestant. (s. 85) Adier, ogolo paro kuom gino ma ne omiyo Nyasaye oloso kanisa mondo ochokore kendo en gi tudruok matin ahinya gi dongruok mar adier mar roho. (pej 86-87)

- a. En gima timore pile - dichiel juma ka juma.
- b. Ochiw gi ng'at achiel - jalo ma nigi lony.
- c. Ochiw ne jowinjo ma ok ng'iyo gimoro - wach ma ng'ato owuon ema ng'ado, kata somo.
- d. En yo ma opurgo mar wuoyo - en ranyisi makende ma romo 3 nyaka 5 points.

Ka ipimo gi mano, lendo ma ne joote ne lando ne en: (s. 88)

- a. Mathoth.
- b. Ne ochiw e kinde makende mondo ochung' ne pek moko makende.
- c. Gima timore e kinde ma ok owinjore ma onge loso mar weche ma ng'ato nyalo ng'eyo.
- d. E fom mar mbaka ma nigi penjo kod gik ma jowinjo nyalo geng'o.

Rekod mokwongo mar kaka Jokristo ne omiyo ji lendo pile ka pile yudore e higni mag 2000.14
Clement mar Alexander nowinjo marach nikech lendo ne ok otimo gik matin ahinya e loko
Jokristo.15 (s. 89)

Gik ma ne otimore e lendono ne dhi chien e jopuonj ma ne wuotho wuotho, ma ne iluongo ni jo
sofis, ma ne odak e higni mag 500 kapok Kristo obiro. Ne gin jogo ma nigi lony e loso weche ka
gitiyo gi yore mag ywayo chuny. Neno mar ringruok kod dhok mariek mar "uso" wechegi.18
Mae ne okelo klas mar chwo ma ne obedo jotelo mag weche mabeyo, "pidho sitael mondo
giyud sitael." Ne gin jolony e luwo kaka gik moko chalo kar luwo kaka gik moko chalo.20 Jo-
Sophis ne ong'ere kuom lewni makende, ne gin gi ot ma ne gidak ma ne gichiwogo lendo pile
pile ne jowinjo maromre kendo ne giyudo pesa mang'eny. (pej 89)

Bang' higni madirom mia achiel, Aristotle nomiyo jogo ma ne loso weche ma ng'ato nyalo
ng'eyogo weche adek.22 Jogo ma ne loso weche ne nyalo kelo ng'anjo kuom ng'eyogi ma nigi
teko mar loso weche.27

Kido mar lendo mar Jo-Grik noyudo yo mar donjo e kanisa mar Jokristo chiegni e higni mag
300...chokruok ma ji duto nyalo neno ne ochako tho, kendo chokruoge mag kanisa ne obedo
kaka liturji [rites ma ne ondiki ne lamo mar dini kata lamo mar ji duto (rd)] ma ne odongo kendo
obedo "tich." Remo mar Jokristo. (s. 91) Sitael manyienno ne keto ler kuom loso weche ma
ng'ato nyalo ng'eyo maber, dhok ma ng'ato nyalo ng'eyo maber, loso weche ma ng'ato nyalo
ng'eyo maber, kod loso weche ma ng'ato nyalo ng'eyo kende. (pej mar 92)

Kido mar puonj kata lendo ma kamano osebedo gi teko marach e kanisa:

- a. Omiyo jalendo bedo ng'at ma nigi nyalo mar timo gik moko.
- b. Ojiwo bedo ma ok otimo gimoro ma omiyo ogeng'o tij lendo ma ji duto timo kendo
romo mag jokanyo mag bedo gi ng'iyoy.
- c. Orito jodolo kata ka ok iluongogi kamano.
- d. Oweyo ng'eyo mar jomaler.
- e. Okelo gik ma ok nyalre.

Japuonj

Ogol oko japuonj/jatelo ma sani kod din mar Protestant kaka wang'eyo ni ne dhi tho. En e
ranyisi mar Jokristo ma Jo-Protestant ma en gino maduong' ahinya, ma en gino maduong'

ahinya e kanisa ma sani. Gima kelo ywak ahinya en ni onge kata achiel kuom ndiko achiel e Singruok Manyien duto ma siro wachno. Kata kamano, japuonj en ng'at ma luwo Muma. (pej 106-7) Neno:

Jo-Efeso 4:11 "Ne omiyo moko kaka joote, moko kaka jonabi, moko kaka jolendo, moko kaka jorit kod jopuonj" e ndiko kende ma japuonj otigodo. [Wach mar dho Grik ma nyiso ni jarit, poiména, iloke ni jakwath e kind ranyisi marom gi mar jatelo ma chal gi ma owuoyoe e Jo-Efeso e 1 Petro 2:25 . (r)]

- a. Wachno en wach mathoth.
- b. Tiende en jakwath (s) ranyisi ma nyiso tich.4.
Jorit (jorit) mag higni mag 100 mokwongo ne gin jodongo mag kanisa (presbiter) kod jorit (jorit, jorit) mag kanisa. Tichgi opogore gi tich mar jorit ma kindegi⁹ [e kanisa mang'eny mag jo-Protestant. (pej mar 108)]

Kodhi mag japuonj ma ne odak e kindeno nyalo kata fwenyre e kinde mar Singruok Manyien. Diotrefe, ma ne "ohero bedo gi loch" e kanisa (3 Johana 9-10).

Nyaka chop e higni mag 300, kanisa ne onge jotelo ma ne ochung'negi. Ni ne en gi jotelo en gima onge ywak. To telo ne ok en mar ofis e yor ni ne onge "ofis" mag dini kata kuonde mag sosioloji ma ne onego opong'.¹³

Ne gin grube mag dini ma ne onge jadolo, hekalu kata misango.¹⁴ (s. 109-110) [Telo ne en / en tich to ok en tich. (Neno somo mar BibleWay Tije mag Jorit mag Nyasaye (rd))].

Ignasio ma ja Antiokia (35-107) ne okonyo ahinya e loko weche mondo obed jatelo achiel. Ne oting'o achiel kuom jodongo ma ne ni e kanisa ka kanisa malo moloyo jodongo mamoko duto. E kindeno ne iluongo jaduonj' ma ne oting'ore malo ni bisop [wach ma nyiso ni jatend kanisa].

Bishop bang'e ne odoko jatend kendo japogo mwandu mag kanisa maduong'.¹³ E adier, ne odoko japuonj kende mar kanisa - jalony e lamo ma ji duto timo (jalonygi).³⁶ (pg.112)

Clement ma ja Rumi, ma ne otho e higa madirom 100, omiye duong' mar keto pogruok e kind jotelo kod joma ok gin jotelo, jodongo³⁸ ma Tertullian (chiegni 160 nyaka 225) e ma ne okwongo tiyo kod jodolo.⁴⁰ (s. 113-114)

Bang' Bura mar Nicaea (325) jobishop ne omiyo jodongo ma ne gin jodongo madongo, ting' mar Chiemb Midhiambo mar Ruoth.⁵³ (s. 114)

Cyprian mar Karthage [e higni mag 100] ne owacho ni nyaka bed gi jodongo ma ne ochung' ne loch ma ne ok okethore, ma ne ochung'ne Petro.⁶⁰ (s. 115)

Ka higni mag 400 ochopo, kanisa noluwo ranyisi mar Pinyruodh Rumi. Ruoth Konstantino nolosu kanisa obed e distrikt [distrikt ma nigi loch mar gavana] kaluwore gi kaka distrikt mag piny Rumi ne chalo. Bang'e, Papa Gregory nolosu tij kanisa duto kaluwore gi chik mar Jo-Rumi.81 (s. 119)

Constantine ne omiyo jatend piny Rumi teko mang'eny molooyo kaka ne omiyo jotend piny Rumi. Ne gin gi huma mar jotelo mag kanisa, klas ma ne ohero, teko mar jomanigi mwandu madongo kendo ne gin gi tich mang'eny molooyo luong.99 Duoko ma ne giyudo ne kelo luoro: (s. 120-121)

Gap mar jodolo/laity ne omedore nikech jodolo ne gin jotelo ma ne opuonj, jorit mag yie machon - jotelo kod jopuonj mag oganda. Ne gin gi mich kod ng'uono ma ne ok yudre ne dhano matindo ma tho. 103 (s. 122) Mano ne omiyo yo mar keto grup mar "jomaler" ma ne nigi huma e weche mag roho. 123-125)

- Pogruok ma ok owinjore gi Ndiko e kind jodolo kod jodolo osetimo hinyruok ma ok nyal pim ne ringruok mar Kristo. (s.136-137) Ne opogo Jokristo obed Jokristo ma ni e rang'iny mokwongo kod mar ariyo. Ne oketho tije mag ng'ato ka ng'ato kendo ne omiyo puonj ma ne wacho ni jakanyo ka jakanyo nigi ratiro kod thuolo mar tiyo e chokruoge mag kanisa ok nyal tiyo. Okang' mar japuonj/jalendo ng'ado lweny gi wich ma tiyo mar Kristo e kanisa mare.188
- Japuonj ma sani ne onyuol kuom loch mar jadolo achiel ma ne okelo gi Ignatius kod Cyprian mokwongo, kendo bang'e ne odongo obedo jadolo ma ne ni e alworano, ma e Higni mag Kindgi ne odongo kendo obedo jadolo mar Katholik. E kinde mar Reform, ne oloke kowuok e jadolo kendo obedo "jalendo," "japuonj," kendo gikone "japuonj." (pej mar 141)

" Jodolo mag Jo-Katholik ne nigi tije abiriyo e kinde ma ne itimo lokruok e din.

1. Lando
2. Sakrament
3. Lamo mag rombo
4. Ngima mar Nyasaye ma nigi puonj
5. Timbe mag kanisa
6. Chiwo kony ne jodhier
7. Limo jotuwo

Lewni mag Odhiambo Jumapil

Odiechieng' Jumapil ka odiechieng', milioni mang'eny mag Jo-Protestant e piny mangima ne rwako lewni mabeyo molooyo mondo gidhi e Kanisa mar Jumapil.1 Mokwongo, rwako lewni mabeyo ne nyasi moro amora ne en mana yo ma ne jodongo ma nigi mwandu mang'eny nyalo yiero. Mano ne olokore bang' ka ne ochako loso lewni mang'eny kendo ka oganda ma ne odak e boma odongo.6 Lewni mabeyo ne obedo ma ji ma kawaida nyalo ng'iewo. Joma ne odak e

kindgi ne onyuol kendo ne gichako luwo ranyisi mag jotelo ma ne ji ng'iyogo.⁷ (s. 148) Jopuonjgi ne fwenyo ni gin joma nigi huma kuom lewni makende ma ne girwako.

Kata kamano, rwakruok ma ng'ato rwako nyiso: (s. 148-150)

- a. Pogruok e kind gik ma ok mag piny kod gik maler.
- b. Gima ng'ato nyalo paro ni wan joma beyo nikech lewni ma warwakorego, ma nyalo miyo waum ngima ma ok owinjore gi mar Nyasaye.
- c. Pogruok e kind oganda kod/kata e kind dhoot.
- d. Owuoro ma miriambo ni ng'ato "ong'e luor" kuom rwako lewni ma ok owinjore [ok rwako lewni mabeyo moloyo (rd)].

[Riekni: Jakobo 2:1-2 ogolo siem kuom paro mar winjo ni ng'ato nigi teko moloyo jomoko, bedo gi paro mopogore opogore kendo neno jodhier kod "joma nigi mwandu matin." (r)]

En Clement mar Alexander ma ne owacho ni jodolo onego orwak lewni mabeyo moloyo jodolo ma ne ok gin jodolo.²⁶ (s. 150) Lewni ma ne ji rwako e piny Rumi ne okawo mos mos gi jodolo kod jodolo bang' ka Konstantino nosedhi e taon mar Konstantinople. ²⁹ Jerome (ma ne odak e higni mag 342 nyaka 420) nowacho ni jodolo ok onego odonj e ot maler kata matin ka girwako lewni ma ji rwako pile ka pile.

Jo-Reform ne okawo lewni makwar mar japuonjno, ma bende iluongo ni lewni mar jalony mar riekni mag piny.⁴³ Lewni manyien mag jodolo ne opong' ahinya ahinya ma lewni makwar mar japuonj ma ok en ja piny ne obedo lewni mar japuonj ma Protestant.⁴⁴ (s. 152) .

Lewni makendegi duto keto pogruok maler e kind klas ariyogo: joma nigi lony kod joma ok nigi lony ma nyalo kata bedo gi pogruok e kind joma ok gin joma nigi lony. (pej mar 154)

Jotich mag Muzik

E kinde loch mar Constantine, ne oloso kendo opuonj kwaya mag jowera mondo okony e timo nyasi mar Ukaristia. Timno ne okaw kuom tim mar Jo-Rumi, ma ne ochako nyasi mag ruoth gi thum ma ji ng'iyogo.² Kata kamano, ng'injono yudore e hekalu mag Jo-Grik ma jo-Yahudi kod tuke mag Jo-Grik.³ (s. 158-159)

Ka ne kwaya obiro e kanisa mar Jokristo, wer ne ok timre kendo gi oganda Nyasaye duto, to ne itimo gi jotich mag kanisa ma ne oting'o jower ma ne opuonjore.⁵ Lokruokno ne otimore nikech puonj mag ng'anjo ne olando kokalo kuom wer mag wende mag lamo. Jodolo ne winjo ni ka wer wende mag lamo ne ni e bwo lochgi, mano ne dhi geng'o puonj ma ok adier.⁶ Mano bende ne omedo teko mar jodolo. (s. 159) [Be wende ma iwero e kindegi jiwo puonj ma ok gin mag Muma? (r)]

Luther ne jiwo wer mag kanyakla e kinde moko mag lamo.²⁸ (s. 162)

E kanisa mang'eny ma sani, ma nigi ng'eyo kata ma ok nigi ng'eyo, kwaya oseket kar kanisa mar pak.50 (s. 164)

Winj kaka Paulo olero kuom chokruok mar kanisa mar Singruok Manyien: (s. 166)

- a. Ng'ato ka ng'ato kuomu nigi wende. (1 Jokorintho 14:26)
- b. Wuo kod wende mag zaburi, wende mag lamo kod wende mag roho. (Jo-Efeso 5:19)

Par ane weche ma wacho ni "Ng'ato ka ng'ato kuomu." Jotelo mag wende, kwaya kod timbe mag lamo miyo ok nyalre kuom keto giko mar telo mar Kristo - ahinya mar telo owete mondo ower wende mag pak ne Wuon mare. (oboke mar 166-167)

Ka wende mag lamo nyalo landore, chako, kendo telo mana gi joma nigi talanta, ng'et lamo ni bedo kaka gik ma kelo mor moloyo lamo mar riwruok.17 Kendo mana jogo ma "timo ng'ado" ema oyienegi mondo gibed e tij wende mag telo. (s. 167) [En gima moro jogo ma obiro e chokruogno moloyo gima moro Nyasaye kowuok kuom jogo ma obiro e chokruogno. (r)]

Chiwo mar apar kod chudo mag jodolo

Chiwo mar apar yudore e Muma. Omiyo, ee, chiwo mar apar en gima luwore gi Muma. To ok en Jakristo. Chiwruok mar apar ne en mar Israel machon. Gima duong' ne en osuru ma ne giyudo kuom pesa ma ne giyudo. Ok iyud kata achiel kuom Singruok Manyien kata e kinde mag higni mag 100 ma Jokristo chiwo achiel kuom apar. (s. 172) Bang' tho mar Yesu, chike duto mag nyasi ma ne gin mag Jo-Yahudi ne oketgi e musalaba mar Kristo kendo ne oyike, ma ok bi tiyogo kendo mar ng'adonwa bura. [Ne ok obiro mondo ogol Chik kata Jonabi, to mondo ochopgi Matayo 5:17 (rd)] Waneno Jokristo mag higni mag 100 kaka jorit ma ne chiwo gi mor kaluwore gi nyalogi - ok kaka tich ma ne gichiwo nikech chik.7 Chiwo e kanisa mokwongo ne en chiwo gi chunyi giwegi. joma ok ong'eyo kod joma loso kanisa. 9 (s. 173) [Ka Jakristo nyaka chiw achiel kuom apar nikech ochike, to mich mare ok en mich ma omiye gi chunye owuon, ok kaluwore gi nyalo mare kendo ok owuok e chunye to nikech en ting'. Omiyo, kuom chiwo achiel kuom apar mare, ng'ato yudo duoko mare, ma en warruok. (r)]

E higni mag 300, Cyprian ma ja Carthage ne en jandiko mokwongo ma Jakristo ma ne owuoyo kuom tim mar konyo jodolo gi omwom. Ne ojiw ni mana kaka Jo-Lawi ne yudo kony kuom achiel kuom apar, e kaka onego jodolo mag Jokristo bende ochung'negi.16 (s.176) E giko mar higni mag apar, achiel kuom apar ne osebedo gima chik dwaro mondo ochul kanisa mar piny - ma jodolo dwaro kendo ma jotelo mag piny ne dwaro mondo ochul jotich!27 (s.,1 . kuom higni mia adek mokwongo, ne ochako tim mar chulo jodolo chudo ma ok oket kowuok e pesa mag kanisa kod mwandu mag ruoth.30 Omiyo ne onyuol chudo mar jodolo (s. 178) .

Gimiyo jopuonjre chudo miyo gibedo malo moloyo ji mamoko. Oloso kasta mar jodolo ma loko ringruok mangima mar Kristo obed ohala. Kaka "japuonj" kod jotich mage yudo chudo kuom tij

lendo, gin jotich ma chudo kendo kanisa mamoko donjo e chal mar geno ma ok otim gimoro. Kapo ni Jokristo duto ne oyudo tudruok gi luong ma ni e igi mar bedo jodolo matiyo e ot mar Ruoth, ang'o momiyo ne wabiro bedo ka wachulo japuonj marwa? Bende, chulo japuonjre jiwe mondo obed ng'at ma mor gi chwo. (obokeye mar 180-181)

Batiso

Jokristo mang'eny ma lando wach maber oyie kendo timo batiso mar joyie mopogore gi batiso mar nyithindo matindo. Kaka kamano, thoth Jo-Protestant oyie ni tim mar batiso kuom ng'ado pi kata ng'ado pi moloyo ng'ado pi. ng'ato nobiro ir Ruoth.⁶ Kuom mano, ng'ado bura kod batiso nigi tudruok maduong' ahinya gi tiyo kod yie ma resruok. [David Bercot nowacho ni "batiso ne iluongo ga pile ni "ng'uono." (rd)]

E ndalowa [e moko kata kanisa mang'eny (rd)] "lamo mar jaketho" osebedo ka kawo kar batiso mar pi kinde mang'eny. Joma ok oyie inyiso ni, "Wach lamo ni bang'a, yie Yesu kaka jawar mari owuon, kendo ibiro yudo warruok." To onge kamoro e Singruok Manyien duto ma wayudoe ng'ato ka ng'ato otero ir Ruoth kuom lamo mar jaketho. Kendo onge wach moro matin ahinya e Muma kuom Jawar "ma ng'ato owuon". Ka iketo e yo machielo batiso mar pi ne en lamo mar jaketho e higni mag 100! Batiso ne dhi kanyakla gi yie mar injili kendo ne otimore mapiyo. (s. 189) [Petro e 1 Petro 3:21 nowacho ni batiso sani reso kuom chier mar Yesu Kristo kaka ng'ato luongo Nyasaye mondo owene richo mage. (r)]

Batiso ne nyiso weyo chuth gi gik machon kendo donjo chuth e Kristo kod kanisa mare. Batiso ne en tim mar yie e kinde achiel kaachiel gi yo mar nyiso yie.⁸ (s. 189)

Chakre e higni mag ariyo Jokristo moko ma ne nigi teko ne puonjo ni batiso nyaka bed motelo gi kinde mar puonj, lamo kod kech.⁹ Nyaka inyis ni owinjore gi batiso kuom timni.¹¹ [Mano ne ok en kamano e Pentekost nikech batisogi nenore ni ne otimore mapiyo. (r)]

Oganda osegolo tiende adier kod teko ma nitie bang' batiso mar pi. Batiso mar pi ma opar kendo otim maber en ng'ado bura mar yie e nyim dhano, jochiende, malaike kod Nyasaye. Batiso en ranyisi ma nenore ma nyiso pogruok marwa gi piny,⁴⁷ tho marwa gi Kristo, liel mar ng'at machon marwa,⁴⁸ tho mar chuech machon,⁴⁹ kod lwoko mar Wach Nyasaye. Mondo oket lamo mar jaketho kar batiso mar pi e Singruok Manyien, mano en ketho batiso mar neno momiye ma Nyasaye omiye. (s. 196) [Ng'at moti kata mar ringruok (ng'at ma nigi richo) ne oyie Kristo kod wachne, notho ne yo mare mar richo mar ngima, ne oyike * e pi (ipodho kata batiso). Ne olose kuom richo, ne ochiere kaka ng'at manyien ma ngima mar roho kendo ne okete e ringre Kristo, ma en kanisa, gi Nyasaye kuom yie, yie, yie kod winjo mare. (r)]

* { Chieng' ma nigi + liel mar dho Grik - mondo oiki kanyachiel, kata kanyachiel (Diksonari mar Vine) – omiyo ng'ato oiki kendo oriwre gi Kristo e tho mare. }

Chiemb Midhiambo mar Ruoth

Kuom Jokristo mokwongo, Chiemb Midhiambo mar Ruoth ne en chiemb midhiambo ma ne ji duto chamo.²² Kido ne en mar nyasi kod mor. Ka joyie ne ochokore mokwongo e chiemo, ne gipodho mkate kendo gikaloo. Bang'e ne gichamo chiemo margi, ma ne itieko bang' ka osekalo okombe. Chiemb Ruoth ne en chiemb midhiambo. Kendo ne onge jodolo ma ne dhi timo tijno.³¹ Nikech wach ma Paulo ne owacho ma ne osingo kuom bedo ma ok owinjore e 1 Jokorintho 11:27-33 moko nochako puonjo ni Chiemb Midhiambo mar Ruoth ne nigii luoro. En adier ni ne ok gitudo siemno gi ng'ado bura ne jodhier kod bedo gi ng'iyoo mar madho kong'oo kaka gima ok owinjore. (pej mar 192)

Ka ne giweyoo chiemo, weche mag ng'ado mkate kod Chiemb Ruoth ne oloki gi wach mar dho Grik ma en Ukarisiti. "misango." Mesa mar adhura ma ne iketoe mkate kod okombe kendo ne obiro nenore kaka kama ne imiye ng'at ma ne othoo.³² Chiemb midhiambo ne ok en kendo gima ne itimo e kind oganda. To ne en tim mar jodolo ma ne onego onene ka gin mabor. E higinii duto mag higni mag 400 kod 500, ne nitie ng'eyoo ma medore mar luoro kod luoro.³³ (s. 194)

Ka gitiyoo gi puonj mar loko ringruok, oganda Nyasaye ne dhi ir gik ma ne ni e piny ka gin gi luoro. Ne ok gidwar kata chopo machiegni kodgi.⁴³ Ka weche mag Ukaristia ne owach gi jadolo ne iyie ni mkate nobedo Nyasaye gadier⁴⁴ [e adier ne odoko ring'oo kod remo (rd)]. (s. 195) E Singruok Manyien owuon, onge gima nyisoo ni ne en thuolo makende kata ting' mar ng'atoo ang'atoo mar telo ne riwruok mar lamo mar Chiemb Ruoth.⁵² (s. 197) .

Somo mar Jokristo

E paro mag Jokristo mang'eny, somo ma ng'atoo yudo miyoo ng'atoo bedo gi nyaloo mar timo tich mar Ruoth. Ka ok ni Jakristo osetieko somo e kolej kata skul mar somo mar Muma, okawe kaka jatich ma "para", ma en jatich ma miriambo ma en Jakristo. Ng'at ma kamano ok nyal lendo, puonjo, batisoo kata chiwoo Chiemb Midhiambo mar Ruoth nikech pok opuonjre e yoo mowinjore mondo otim gik ma kamago ...ok kamano? (pej 199-200)

Puonjruok ma Jokristo ne yudo e higni mag 100 mokwongo ne en puonj ma ne itimo gi lwedoo, to ok puonj ma ne imiyogi e somo. Ne en wach mar puonjruok tich, kar puonjruok gi rieko. Ne ochung' ne roho, kar keto lobe ma nyime, ma en:

Ne gipuonjore gik madongo kuom dak e ngima achiel gi grup mar Jokristo ma ne ochung'ne ng'at moro maduong' kendo ma ne nigii lony e tich.

Omiyoo, chenro maber moloyoo mar keto gik moko duto ma nyaloo konyoo Jakristo ka Jakristo osebedo ka nitie. Otelo ne seminari kod seminari mag gikoo juma kendo obiro bedo kuom kinde malach moloyogi duto. Ne gipuonjore e fur mar ngima, e yo ma nigii rieko, ma ngima, ma tiyoo kendo ma tiyoo.2 (s. 200)

Ne nitie step ang'wen mag somo mar weche din: (s. 201-206)

- a. Episkop - Dini e kinde mag jodongo (e higni mag adek nyaka abich) ne gin mag Episkop nikech jopuonj madongo mag din e kindeno ne gin jobishop.6.
- b. Jo-Monasti - Okang' mar jo-Monasti mar somo mar weche din ne otwegi gi ngima mar ascetic kod mar mister. Ne opuonje gi jo-monk ma ne odak e alwora mag jo-monk kendo e kinde moro jodongo mag kanisa mag Wuokchieng' ne odonjo e paro mag Plato. Kuom ranyisi, Justin Martyr ne oyie ni riekni mag rieko ne en fwenyruok mane Nyasaye ne Joma Jo-Yahudi.10
- c. 33 Abelard (1079-1142) notiyo gi rieko mar Aristotle mar nyiso adier.
- d. Jopuonjre mag seminari - Dini mag seminari ne odongo kowuok kuom puonj mag din ma ne ipuonjo e yunivasiti ma ne ochung'ne chenro mar riekni mag Aristotle.39 Nyaka bed ni Aquinas ema ne nigi teko maduong'ie molojo. Thesis mare maduong' ne en ni Nyasaye ong'ere kokalo kuom paro mar dhano kendo ne ohero rieko molojo chuny kaka ng'injo mar chopo e adier.41

Paro kod rieko nyalo miyo wang'e kuom Nyasaye kendo konyowa lando gik ma wang'eyo. To gipodho e miyowa fwenyruok mar roho. Rieko ok en rangach mar ng'eyo Ruoth matut. Bende ok gin gik ma ng'ato winjo e chunye.43 Rieko ma nigi teko mamalo kod nyalo mar paro ma ng'ato nyalo ng'ado ok nyal kelo chwo kod mon ma roho. 1623-1662) nowacho ni kinde moro ni "En chuny ema ng'eyo Nyasaye, to ok en gimomiyo." (r)]

Jolony mag Rik ma gin Plato kod Socrates ne puonjo ni ng'eyo en tim makare. Gima ber luwore gi kaka ng'ato nigi rieko. Omiyo, puonj mar rieko en puonj mar tim makare.99 Kae ema nitie ng'injo kod ng'injo mar somo mar kindegi. Oger e wi paro mar Plato ni ng'eyo en gima chal gi kido maber. [Gnostik (mar ariyo)]

Puonj mar weche din ma sani en somo mar keto weche e mbui. Owuok e buk mar ndiko nyaka e buk mar ndiko. E yo ma kamano, theology marwa ok thor chopo piny mar ng'ut. Ka japuonjre luwo paro mag profesa mare e yo makare, omiye digri. Omiyo, rieko en ni jogo ma otieko sikul ma malo nyalo bedo gi nyalo mapiyo36 kata obedo ni en gi ng'eyo matin kata moro amora mar tiyo gi lwedo e ringruok mar ngima. Seche moko chandruok ma ketho ahinya mar seminari kod kolej mar Muma en ni gimedo loso chenro ma dhano oloso ma jodolo dak, yueyo kendo bedo gi ngimagi.109 (s. 216-218) .

Ka wadhi machiegni kendo gi Singruok Manyien

Kanisa luwore gi kit oganda ma ochung'ne, kendo nenore ni ok ong'eyo gik ma ok beyo ma luwore gi kit ogandano. Nikech puonj kod somo mare, wabedo gi tim mar yie gi wach moro amora ma japuonj kata jalendo wacho ni en wach ma luwore gi Muma.

Kuom mano, kuom duto ok wane ni dwarore ni wadhi e Muma mondo watem ng'eyo adier mar weche ma ne owacho nikech mano e gima "asewinjo kinde duto." Ka watimo somo, wabedo ka

watiyo gi “yo mar ndiko ma nyiso adier,” ma ne ochako tiyo e higni mag 1590. Grup mar chwo ma iluongo ni jopuonjre mag Jo-Protestant ne okawo puonj mag Jo-Reformer kendo ne giketogi e chenro bang’e kaluwore gi chike mag puonj mag Aristotle.² Ne gin-go ni ok mana ni ndiko en wach Nyasaye kende, to ng’ato ka ng’ato kuome en wach Nyasaye e iye owuon - ka ok ing’iyo gik ma otimore. (pej 222-223)

Kidieny ariyo kuom adek mag Singruok Manyien gin barupe ma Paulo nondiko. E chakruok mar higni mag ariyo ka ne gichokogi mondo gibed buk achiel, ne giketogi kaluwore gi mabor moloyo nyaka matin moloyo. Bang’e ka ne gichoko Singruok Manyien, ne giketo Injili kod Tich Joote e nyim barupe mag Paulo kod Fweny e giko. (s. 226) E higa mar 2227, japuonj moro ma ne ni e skul maduong’ mar Paris ne opogo buge mag Muma obed sula. Ne ok odhi nyaka higa mar 1551 ma ne oket namba mag bura.

Jokrisko osepuonjore mondo gichop e Muma e yor achiel kuom yore aboro kuom manyo ndiko ma biro:

- a. miyo ibedo gi gombo.
- b. nyisou gima Nyasaye osingo mondo ubed gi nyalo mar ng’ado bura kuom yie omiyo, umiyo Nyasaye otim gima udwaro.
- c. nyisi gima Nyasaye ochiko ni itim.
- d. Yiene inyalo goyo weche mondo oluor jachien mondo owuok e rieko kata kwede e saa mar tem.
- e. nyis puonj mari makende mondo ibed gi nyalo mar ng’ado kendo ng’ado ng’at ma idwaro losogo weche din.
- f. rito kata loso jomoko.
- g. "lendo" maber kendo timo gik mabeyo mag "lendo."
- h. nenore sama iloko e yo ma ok opar.

Yore ma kamago ok mi ng’ato thuolo mar ng’eyo gik ma ni e ndiko kendo ng’eyo wach ma jandikno temo lero. Gima oting’o wechego gin gik ma dwarore ahinya ma ka onge wechego ng’ato nyalo chopo giko mopogore gi ma ng’atno ne ogombo. (pej 230)

Yesu, Jaloch

Jokrisko mokwongo ne oketo pachgi ahinya kuom Kristo. Yesu Kristo ne en ng’at ma ne nyalo ng’adonegi bura. Ne en ngimagi, muya margi, kendo gik ma ne giwuoyogo ahinya. Ne en gima ne gilamo, ne en wach ma ne giwero e wendegi, kendo ne en gima ne giwuoyoe kod weche ma ne gitiyogo. Ne giketo Ruoth Yesu Kristo obed maduong’ kendo ma malo moloyo e gik moko duto.⁶ (s. 247-249)

- Kanisa mar Singruok Manyien
  - a. Ne onge chenro moketi [liturji (rd)] mar lamo.
  - b. Ne ochokore e chokruoge ma ji duto nyalo donjoe.

- c. Ne onge ng'at ma ne en janeno [mak mana jolendo ma ne nyalo bedo ni ne gin jolendo (rd)].
- Gima ne omiyo gichokore ne en:
  - a. Gigero jowetegi. [jiwo bedo motegno ne Kristo. (r)]
  - b. Mondo omi Ruoth onenre e tije duto mag ringre.
  - c. Ok en "tich" mar dini.
  - d. Oboke mar thuolo, gik ma timore giwegi kod mor.
  - e. Ok onego obed kaka ranyisi mar tij lendo mar ng'ato ang'ata.
- Kanisa mar Singruok Manyien ne odak kaka oganda ma ne ochung' wang' gi wang'.
- Dini mar Jokristo ne en din mokwongo kendo achiel kende ma piny ong'eyo ma ne onge gi timbe mag lamo, jodolo kod udi maler. E higin 300 mokwongo ma ne kanisano ochako tiyo, Jokristo ne chokore e udi. E kinde makende, seche moko ne gitiyo gi ot maduong' (kaka Ot ma ne ochung'ne Solomon).
- Kanisa ne onge gi jodolo.
- Tiyo gi yiero mar kanisa ne owito e wi goke mag chokruok duto.
- Ne en mar gik ma dongo dongo to ok mar riwruok. Ne ok giketogi kanyachiel kuom keto ji e ofis, loso chenro, loso timbe mag lamo, kod loso chenro mar loch ma wuok malo nyaka piny kata chenro mar loch ma ng'ato nyalo ng'ado. Kanisa ne en gimoro ma ngima kendo ma yueyo.
- Ne ok itimo chiwo mar apar to ne gichiwo kaluwore gi nyalogi mondo gikony jodhiergi kod jogo ma ne ochako kanisa.
- Batiso ne en lik e pi (iketo e pi) ma ne timore mapiyo bang' tho mar ng'ato kuom richo. [Petro nowacho e 1 Petro 3:21 ni "batiso koro resou - ok golo chilo e ringruok, to kwayo Nyasaye mondo omiyo chuny maber - kuom chier mar Yesu Kristo." (r)]
- Ne ok gigero udi.
- Puonjruok ne itimo gi Jakristo modongo kendo ma nigi lony. [Joote, jonabi, jolendo kod jopuonj kod jopuonj. (Jo-Efeso 4:11) [Neno somo mar Muma ma Jotich mag Kristo].
- Ne ok gipogore e dinde mopogore opogore. Giduto ne gin e Kristo kuom tho ne richo, ike kuom ng'adogi e pi, chier gi Nyasaye mondo gibed gik manyien ma ngima mag roho kendo iketogi e ringre Kristo. [Neno somo mar BibleWay mar Riwruok e Kristo].

Giko kod paro ma imiyo

Jondiko mokwongo ma Jokristo, ma kinde mang'eny iluongo ni "wuon kanisa", ma jondiko kod jondiko mag weche ma ondiki ma otigodo e bugni nowuoyo kuomgi, ne ok ondiki gi roho kaka jondiko mag Singruok Manyien. Gik ma jondiko moko ng'ado e wi weche moko kinde ka kinde dhi ataro gi kaka jondiko mamoko ma ne odak e kindeno ne ogolo paro kendo ji mang'eny ok okawe ni wechego luwore gi ndiko. Kuom adier, jondiko moko ne wacho ni puonj kod yie moko gin puonj ma ok adier. Ka osewacho kamano, ndikogi miyowa weche madongo mag timbe ma ne itimo e kanisa moko e higni mag 1900 motelo kendo kaka ne gimedo bedo mabor gi joote, e kaka nyalo bedo ni nitie puonj kod timbe ma ok kare.

Be gin thoth, ka ok gin thothgi, mag ketho mag Jokristo ma Jo-Pagan? nyalo nenore ni en gima owinjore ne ng'ato achiel achiel. Kata kamano, kapok oyiegi ni gin adier, nyaka ng'adnegi bura gi weche ma owuok e Muma ma okawe kaluwore gi gik ma ondiki.

1. Bang' somo mar ng'ato ka ng'ato, wach ka wach kata ketho ma ochiw kae onego opuonjre e somo mag grup matin ma ng'ato ka ng'ato ma okawo okang' nyalo penjo kata kwedo giko mar jomoko. Kapo ni grupno oyie ni wach moro kata ketho moro en gima kare, to puonjruokno owinjore omedore nyaka e grup madongo mondo omed penjo kod pek. Mano owinjore omi ng'ato ong'e maler kendo makare kendo bende biro konyo e golo neno mar dhiro lokruok kuom owete gi nyimine ma ok ong'eyo.

2. Kapok oket kar tim moro amora ma osefwenyore ni odhi ataro gi ndiko, onego oket kinde moketi kendo oket yo ma inyalo tiekogo pogruok mag ng'eyo marach, paro kata ywak. Owete kata nyaminwa moro amora ma Jakristo onego obed gi thuolo mar somo, penjo kata kata kwedo gimoro amora kata gik moko duto ma ng'ato nyalo ng'ado e alwora ma nigi hera. Kae to onego otimre mos mos ka ng'ato ofwenyo ni giko mar wachno ne ok odhi kare.

3. Ok onego otim lokruok mana nikech dwaro mar lokore.

E nonro moro ma osetim machiegni, Grup mar Barna nogolo buk mar Ng'ano ma Otiyo matek e Grup mar Nyiso Yie ma ne ginonoe weche mag Jo-Amerika ma tiyo matek e yie margi. Nonrono miyowa paro ma luwogi:

1. 53% mar jogo ma dhi e kanisa gin mon [50.7% mar oganda Amerka].
2. 56% mar jogo ma dhi e kanisa mar ot gin chwo.
3. 67% mar jogo ma dhi e kanisa gin joma okendo.
4. 50% mar jogo ma dhi e kanisa e ot gin chwo omiyo 50% gin mon.
5. 56% mar jogo ma dhi e kanisa gin joma hikgi 45 kata mokalo (kwan mar ji ma ni e pinyno en 52%); 44% ne gin 18 nyaka 44.
6. Higni ma ne ji nigo e kanisa mag ot ne gin 56 kendo ne ok ginyal rwako jonyuol ma nigi nyithindo matindo.
7. Joma wuok e nyandwat ma yo wuok chieng' ne ok nyal bedo gi gombo mar timo gik moko e grup matindo tindo.
8. Jo-West ne nigi kwan maduong'ie moloyo mar jogo ma ne dhi e kanisa mar ot.
9. Jo piny ma milambo e ma ne ok nyal bedo gi jogo ma ne dhi e kanisa mar ot to ne gin 1/2 mar jogo ma ne dhi e grup matin.
10. En mana 6% mar Jo-Katholik ema dhi e kanisa mag ot.
11. Jo-Protestant ma ne lando Injili e ma ne gin joma ne odhi e chokruogno ahinya.
12. 26 nyaka 30% mar jo-Afrika ne gin jogo ma ne okawo okang' e grup matindo kod kanisa mag udi (kwan mar jo-Afrika e pinyno en 13%).
13. 67% mar jogo ma dhi e kanisa somo Muma oko mar "tich mag kanisa."
14. 84% mar jogo ma dhi e kanisa mar ot somo Muma oko mar "kanisa."

15. E kanisa mayot, kanisa mag ot kod jogo ma biro e grup matin gin joma ng'iyoy ahinya kendo gipuongjore/somo Muma kendo gidwaro:
- Fweny bedo mangima mar Kristo kod Wachne.
  - Bed gi winjuok maber mar hera e kind jowetenu
  - Dhi e piny kendo utim jopuongjre mondo obed maber kendo mondo omi Nyasaye duong'

Gik mayot ma Kanisa dwaro

E kind tije duto mag kanisa mayot kod mag ot nitie kata onego obed gi paro mag .

- ka gidong' gadier e puonj mar Kristo kod joote.
- ketho kata dhi nyime gi kanisa machon
  - Ne dhi jiwo ji mondo owe kanisa machon.
  - Seminari mang'eny kod Kolej mag Muma ne dhi ng'injo.
  - Ne dhi dwarore ni oket lak e kuonde maler magwa.
  - Jodongo mang'eny ne dhi golo e tijgi.
  - Kultis, weche ma miriambo kod tiyo marach ne ok bi bedo gi teko.
  - Otelo ne dhi lal.
  - Paro ma opogore opogore ne dhi wuok.
  - Jotelo ma lay ok owinjore gi rito jomoko.
  - Jotelo ma niggi ng'eyo ne dhi locho e chokruoge.
  - Average mar kanisa mag ot en dweche 6 omiyo ere kaka Jokristo biro dong'.
  - Joma ne ok dhi e kanisa kod jolendo ne ok bi nyalo yudo kanisano nikech ne onge list mar buge mag simu.
  - Ne giseus ne kit oganda ma ne ok oyie gi richo mar "Dhi e Kanisa."
  - Gijiwo lamo mar ng'ato ka ng'ato kod ng'ato ka ng'ato.
  - Ne giwuok e piny mar yie ma ji ok ng'eyo.
  - Otodoks ne ok bi dhi nyime
  - Teoloji mag bungu ne dhi bedo ma ng'eny ahinya.
  - Lendo kod klas mag Muma ma ne itimo e yo mapile ne dhi lal ma ne dhi kelo joyie ma ne ok osomo. Kanisa_yot

To Lendo mar Jokristo ne owuok kanye?

Wabiro e achiel kuom timbe mag kanisa maler moloyo timbe duto: lendo. Ogolo lendo kendo chenro mar lamo mar Jo-Protestant bedo e yo maduong' kaka nyasi mar wer. Ogol lendo kendo kwan mar joma biro e lamo mar odhiambo mar Jumapil biro dok piny.

Lendono e ma en gino maduong' ahinya e lamo mar Jo-Protestant. Kuom higni mia abich, osebedo ka otiyo kaka saa. Odiechieng' Jumapil ka odiechieng', japuonjno ng'ado e wi migao mare kendo chiwo wach ma jiwo ji ma ok ng'iyoy gik moko kendo ma ng'iyoy piny.

Omiyo lendo en gima duong' ahinya ma en e momiyo Jokristo mang'eny dhi e kanisa. Kuom adier, kinde mang'eny, lamo duto ng'ado bura kaluwore gi kaka lendono chalo. Penj ng'ato kaka kanisa ne chalo jumapil mokalo kendo ibiro yudo ler mar wachno. E yo machiek, paro ma Jokristo nigo e kindegi thoro ga lendo kaka lamo mar odhiambo mar Jumapil. Kata kamano, ok orum nyaka kanyo.

Ogol oko lendo kendo ogolo oko gima duong' ahinya ma kelo chiemo mar roho ne joyie ma ok nyal kwano (e kaka ipare). Kata kamano adier ma ng'ato nyalo ng'iyogo en ni lendo ma kawuono onge gi gino ma oting'o e Ndiko. To, ne okaw wechego kuom kit oganda ma ok oyie Nyasaye, ne omiye kendo okawe e yie mar Jokristo. Kata kamano, nitie gik mathoth molojo.

Lendono adier weyo ng'eyo gino ma ne omiyo YAHUAH oloso chokruok mar chokruok. Kendo en gi tudruok matin ahinya gi dongruok mar adier e yo mar roho.

Lendo Kod Muma

Maonge kiawa, ng'at ma somo paragraf moko mokalo biro duoko kama: "Ji ne olando weche duto e Muma duto. En adier ni, lendono en wach ma luwore gi Ndiko!" En adier ni Ndiko nyiso ni chwo kod mon ne lendo. Kata kamano, nitie piny mopogore ahinya e kind lendo kod puonj ma Roho oting'o ma olero e Ndiko kod lendo ma sani. Pogruokni chiegni ni kinde duto ji ok ng'iyoyo nikech osebedo ka wabedo gi ng'eyo ma ok wang'eyo mondo wasome timbewa mag ndalogi kendo e Ndiko. Omiyo, warwako e yo marach ni puonj mar migao ma kawuono en puonj mar Muma. Wawe mondo waler wachno matin. Lendo mar Jokristo ma sani nigi gik ma luwogi:

- En gima timore pile-ma ipuonjo gi adier kowuok e wi migao ka ok okalo dichiel e juma.
- Ochiw gi ng'at achielno-thothne en japuonj kata japuonj ma oseket kaka wendo.
- Ochiw ne jowinjo ma ok ng'iyoyo gimoro-e adier, en wach ma ng'ato owuon ema wuoyogo. En yo ma opur mar loso-ma nigi ranyisi moro makende. Kinde mang'eny, oting'o weche motelo, weche adek nyaka abich, kod giko.

Pim pogruok ma nitie e kind wachni kod yo mar lendo ma iwuoyoe e Muma. E Tanach (Sigana Machon), chwo mag YAHUAH ne lendo kendo puonjo. To kaka ne giwuoyo ne ok chal gi lendo ma ne itimo e kindeno. Magi gin gik ma nyiso kaka Tanach lendo kendo puonjo ji:

- Bedo gi ng'iyoyo mar jowinjo ne en gima pile.
- Jonabi kod jodolo ne wuoyo e yo ma ok owinjore kendo ka giwuok kuom ting' ma ne gin-go sani, kar wuoyo ka gitiyo gi ndiko ma ne oket.
- Onge gima nyiso ni jonabi kata jodolo mag Tanach ne miyo ji mag YAHUAH lendo kinde ka kinde. Mopogore, yo ma Tanach ne lendogo ne en mar lendo ma ok ng'iyore, ma ne ng'ato nyalo ng'iyogo, kendo ma ne oyaw ne jowinjo.

Koro biro e Singruok ma oselok (Singruok Manyien). Japuonj Yahushua ne ok lendo lendo ma pile ka pile ne jowinjo maromre. Tich mar lendo kod puonjne ne otimo yore mang'eny mopogore opogore. Kendo Ne omiyo ote mage ne ji mang'eny mopogore opogore. (En adier ni, ne oketo puonjne mang'eny kuom jopuonjre mage. Kata kamano, weche ma ne okelo negi ne gin weche ma ne otimore giwegi kendo ma ne ok owinjore.)

Kaluwore gi yo ma kamano, lendo mar joote ma ondik e Tich Joote ne nigi gik maluwoji:

- Ne en gima timore e kinde ka kinde.
- Ne iterogi e kinde makende mondo inyalo geng'o pek moko makende.
- Ne en wach ma ne otimre e kinde ma ok owinjore kendo ma ne onge chenro mar loso weche.
- Kinde mang'eny ne en wach ma ne oting'o mbaka (manyiso ni ne oriwo dwoko kod weche ma ne okethore gi jowinjo) kar bedo wach ma ne oting'o wach achiel (wach ma ne oting'o yo achiel).

E yo machal kamano, barupe mag Singruok manyien (Singruok Manyien) nyiso ni tij lendo mar Wach Nyasaye ne wuok kuom kanyakla duto e chokruokgi ma pile ka pile." kendo jipo.

E yo machuok, lendo ma kindegi ma igolo mondo Jokristo otigo en wach ma oko ne Tanakh (Sigana Machon) kod Singruok manyien (Sigana Manyien). Onge gima ni e Ndiko ma nyiso ni ne nitie e chokruok mokwongo mag Mesia."

Kaka weche mag joote ma ne ondiki e Tich Joote ne timore giwegi kendo ne ok gin weche ma ng'ato nyalo ng'ado e wigi, nenore ka ng'ato ng'iyogi maber. Kuom ranyisi, ne ane Tich Joote 2:14-35, 7:1-53, 17:22-34.

Oboke mokwongo ma ne ondik ni Jokristo ne lendo pile pile ne yudore e giko mar higni mag ariyo. Clement ma ne odak Aleksandria ne owinjo marach nikech lendo ne ok otimo gik mathoth ahinya e loko Jokristo.

Kata kamano kata obedo ni ne ong'ere ni ne ok otimo maber, lendono ne odoko tim ma pile pile e kind joyie e higni mag 400.

Mae kelo penjo mapek. Kapo ni Jokristo ma ne odak e higni mag 100 mokwongo ne ok ong'ere kuom lendogi, to Jokristo ma ne odak bang' joote ne okawo wachno kuom ng'a? Dwoko en gima nyiso ni: Lendo mar Jokristo ne okaw kuom pong' mar oganda Jo-Grik ma ne gin jo-Yahudi!

Mondo wayudi puonj madongo mag lendo, nyaka wadok chien e higni mag 500 kapok Kristo obiro kod grup mar jopuonj ma ne wuotho ma ne iluongo ni jo-sofis. Jo sofis imiye duong' kuom loso yore mag loso gi ji (ng'eyo mar loso ma ji nyalo yie). Ne giyudo jopuonjre kendo ne gidwaro chudo mar chiwo weche ma ne giwacho.

Jo sofis ne gin jogo ma ne nigi lony e loso weche. Ne gin jolony e tiyo kod yore mag ywayo chuny, kaka ne ginenore, kod dhok mariek mondo "giuso" weche ma ne giwuoyogo. Bang' kinde, ne ji ohero ahinya yo ma ne gilosogo weche, kaka ne giloso weche, kod ng'eyo ma ne gin-go mar loso weche ma ne gin-go. Mae ne okelo klas mar chwo ma ne obedo jotelo mag weche mabeyo, "pidho sitael nikech sitael." Adier ma ne gilando ne gin adier ma ok nenre moloyo adier ma ne gitiyogo e ngimagi giwegi. Ne gin jolony e luwo kaka gik moko chalo kar luwo kaka gik moko chalo.

Jo sofis ne nyisore ni gin ng'a gini kuom lewni makende ma ne girwako. Moko kuomgi ne nigi ot ma ne gidak ma ne gitimoe lendo pile ka pile ne jowinjo maromre. Jomoko ne dhi e wuoth mondo gichiw wehegi ma ne giloso maber. (Ne giyudo pesa mang'eny ahinya ka ne gitimo kamano.)

Oboke mokwongo mar Jokristo ma ne ondiki ni e barua ma iluongo ni Oboke mar Ariyo mar Clement ma ne ondik e kind higa mar 100 nyaka 150 bang' Kristo.

Wayudo weche mag sofis kod sofistik kuom josof. Sofis nyiso paro ma ok kare kendo ma ok adier (ma miriambo) ma itiyogo mar ywayo ji (Soccio, Kido mag Rieko, 57). Jo-Grik ne mor gi yo ma ne jalendono wuoyogo kod kaka ne oloso wehegi nikech kaka weche ma ne ondiko ne gin adier. Omiyo, jalony maber ne nyalo tiyo kod lendo mare mondo omi jowinjo oyie gi gik ma nong'eyo ni gin miriambo. Kuom paro mar Jo-Grik, locho e lweny ne en tim maber moloyo ng'ado adier. Kata kamano, ng'at moro ma nigi rieko ma ok ng'iyore pok owuok e kanisa mar Jokristo.

Seche moko jalo ma ne wuoyo e dho Grik ne donjo e kar wuoyo mare "ka oserwako lewni mare mag migao." Bang'e ne odhi ng'ado step nyaka e kom mare mar tich mondo obed piny kapok okelo lendo mare.

Mondo onyis gik ma ne odwaro wacho, ne otiyo gi weche ma ne ondik e ndiko mag Homer. (Jomamoko ma ne loso weche ne somo Homer maber ahinya ma ne ginyalo dwoko wehegi e wigi.) Jalonyo ne nyalo ywayo gik moko ahinya ma kinde mang'eny ne omiyo jowinjo mage ogoyo lwetgi e kinde ma ne otimo weche. Kapo ni wachne ne orwak maber ahinya, moko ne dhi luongo ni lendo mare ni "ma ochiw."

Jo sofis ne gin joma ne nigi huma ahinya e kindegi. Jomoko kata ne dak gi pesa ma ne itiyogo gi piny. Jomoko ne oketo tipo mag ji duto mondo omigi luor. Bang' madirom higni mia achiel, jalony mar riekni mag piny Greek miluongo ni Aristotle (384-322 K.N.C.) ne omiyo lony mar dhok weche adek. Aristotle nowacho, "Gima duto nyaka bed kod chakre, diere, kod giko.

Bang' kinde, jogo ma ne loso weche mag Jo-Grik notiyo kod chik ma ne oting'o Aristotle ma ne oting'o weche adek e wehegi. Jo-Grik ne ohero weche ma ng'ato nyalo ng'ado.' Omiyo, jo-sofi

ne otimo maber. Ka ne Jo-Rumi okawo piny Grik, gin bende ne gibedo gi gombo mar loso weche ma ng'ato nyalo ng'ado. Kuom mano, kit oganda Jo-Grik kod Jo-Rumi ne omiye gombo ma ok nyal pong'o mar winjo ng'ato ka ogolo wach ma ng'ato nyalo ng'eyo maber. Mano ne en yo ma ne oting'o fason ahinya ma ne omiyo "lendo" ma ne owuok kuom jalony moro ma nigi lony e weche mag rieko bang' chiemo mar odhiambo ne en yo ma ne itiyogo pile mar mor.

Jo-Grik kod Jo-Rumi machon nene neno loso weche ma ng'ato nyalo ng'eyo kaka achiel kuom yore madongo mag loso gik moko. Kaluwore gi wachno, ne imiyo jogo ma ne loso weche e piny Rumi duong' gi rang'iny marom gi ma Jo-Amerika miyo jogo ma ng'iyu sinema kod jotugo ma nigi lony e tuke mag ng'wech. Ne gin sulwe ma ne rieny e kindegi. Joma ne loso weche ne nyalo kelo ng'anjo kuom oganda mana kuom nyalogi mar loso ma nigi teko. Jopuonj mag dhok, ma ne gin sayans ma ne otelo e kindeno, ne gin gik ma ne ji ng'iyogo taon moro amora maduong'." Jopuonj ma ne giloso ne omi rang'iny mar jogo ma ne ong'ere ahinya. E yo machuok, Jo-Grik kod Jo-Rumi ne ohero lendo mar joma ok oyie Nyasaye-mana kaka Jokristo mang'eny ma kindeno ohero lendo mar "Jokristo."

Chopo Mar Aora Machielo Ma Opong' gi Chilo

E higni mag 300, ne oloso thuolo ma onge ng'ato ka ng'ato ka ng'ato ka ng'ato ka ng'ato ne okethore e ringruok mar Kristo." E kindeno, jotich mogik mag Jokristo ma ne wuotho ma ne wuoyo ka gin gi ting' mar jonabi kendo ne gin gi yie ma ok gin-go, noweyo oboke mag historia mar kanisa. Mondo gipong' bedo maonge, jodolo ne ochako wuok. liturji "romo mar chokruok" ne lokore obedo "tich."

Kaka chenro mar loch ne ochako dongo, paro mar "jalony mar dini" ne owuok. E nyim lokruogegi, Jokristo ma ne tiyo ne nigi pek mar donjo e chenro mar kanisa ma ne dhi nyime lokore.' Ne onge kama ne ginyalo tiyogo gi mich ma ne gin-go. Ka ne higni mag 400 ochopo, kanisa ne osebedo gi riwruok chuth.

Ka mano ne timore, jogo mathoth ma ne wacho ni jo-Yahudi kod jofilosofi ne bedo Jokristo. Kuom mano, paro mag riekni mag jo-Yahudi ne odonjo e kind Jokristo ma ok ong'eyo. Thoth chwogo ne obedo jopuonjre mag weche din kod jotelo mag kanisa mokwongo mar Jokristo. Ne ong'ere kaka "wuon kanisa," kendo moko kuom ndikogi pod ni kodwa.

Omiyo, paro mar jo-Yahudi mar ng'at ma opuonjore e weche mag lendo ma chiwo weche ma ng'ato onego ochul, ne odonjo achiel kachiel e remo mar Jokristo. Fweny ni paro mar "japuonj ma chudo" nowuok e dho Grik, to ok e dho Hibrania. Ne en tim mar jopuonj mag dho Hibrania mondo okaw tich moro mondo kik gikwal pesa kuom puonjgi.

Gima ne owuok kuom wachno en ni jogo ma ne ogolo weche mag jo-Yahudi chon (ma sani osebedo Jokristo) nochako tiyo kod nyalogi mar loso weche mag Jo-Grik kod Jo-Rumi mondo otim gik ma Jokristo dwaro. Ne gidhi bedo e komgi ma ng'ato nyalo ng'eyogo kendo giler weche

maler mag Ndiko, mana kaka ja-sofis ne dhi chiwo ler mar weche maler ma machiegni mag Homer. Ka ipimo lendo mar joma ok oyie Nyasaye e higni mag 300 gi lendo ma ne achiel kuom wuone mag kanisa ogolo, ibiro yudo ni kaka ondik wechego kod kaka ne ondik wechego gin gik ma chalre ahinya.

Omiyo, yo manyien mar tudruok ne nyuol e kanisa mar Jokristo-yo ma ne keto ler kuom loso weche ma ng'ato nyalo ng'eyo maber, loso weche ma ng'ato nyalo ng'eyo maber, loso weche ma ng'ato nyalo ng'eyo maber, kod loso gi ng'ato owuon. Ne en sitael ma ne olosi mondo omi ji mor kendo onyis ng'eyo ma jalendo nigo mar loso weche. Ne en wach ma ne itiyogo gi Jo-Grik kod Jo-Rumi. Kendo gin mana joma ne opuonjore e yo ma ne oyienegi mondo ogol lendo e chokruok! (Be nitie moro kuom wechegi ma winjore ka gima ong'ere?) Jalony moro noketo wachno e yo ma kama: "Lendo mokwongo mar wach mar Jokristo ne en mbaka ma ne itimo gi yore ariyo . . . to ka skul mag lendo mag piny ma milambo ne omako wach mar Jokristo, ne gimiyo lendo mar Jokristo obedo gima opogore ahinya. ng'at ma ne wuoyo kod ng'at ma ne winjo ne okethore kendo obedo mbaka ma ne otimre achiel ka achiel.

E wach achiel, lendo mar Jo-Grik kod Jo-Rumi ne okawo kar lando wach ma ne okor, lando wach e wang' ji duto, kod puonj ma ne ondiki gi Roho. Lendono ne obedo thuolo ma jotelo mag kanisa ne yudo, ahinya-ahinya jobishop. Ne nyaka opuonj ji ma kamago e skul mag puonjo ji mondo gipuonjre kaka onego giwuo. Ka Jakristo ne onge somo ma kamano, ne ok oyiene wuoyo gi jo Nyasaye. Chakre e higni mag 300, Jokristo ne luongo lendogi ni homilies, ma en wach ma jogo ma ne wuoyo e piny Grik ne tiyogo e lendogi. E kindegi, ng'ato nyalo kawo somo mar semina miluongo ni homiletics mondo opuonjre kaka onego oland wach maber. Homiletics okaw kaka "sayans, matiyo gi chike mag dhok, ma dhi chien e piny Grik kod Rumi."

Ka wawacho e yo machielo, kata lendo (lendo) kata lendo (ng'eyo mar lendo) onge gi chakruok mar Jokristo. Ne gikwalogi kuom joma ok oyie Nyasaye. Aora machielo ma ne opong' gi chilo ne odonjo e yie mar Jokristo kendo ne oketho pi ma ne en-go. Kendo aorano ng'iel matek sani mana kaka ne ng'iel e higni mag 400.

Krisostom kod Ogostin

John Chrysostom ne en achiel kuom jogo mane oloso weche madongo ahinya e Jokristo e kindene. (Krisostom tiende en "ng'at ma nigi dhok mar mula.") Ne pok owinjo "lendo ma nigi teko, ma riek, kendo ma ng'ato nyalo ng'eyo maber" kaka ma Krisostom nolando. Wach ma Chrysostom ne lendo ne mulo chuny ji ahinya ma seche moko ne ng'ado yogi ka gidhi nyime mondo giwinj wachne maber.

Kaka Chrysostom ne omiye mich mar ng'eyo weche ma ng'ato nyalo ng'eyo, nopuonjore kaka onego owuo e bwo jalony maduong' ma ne en jalony e higni mag 400, ma ne en Libanius. E kinde ma ne othoe, Libanius (japuonj mar chrysostom ma ne en ja-Yahudi) nowacho ni ne dhi

bedo jatelo ma owinjore moloyo "ka Jokristo ne ok okwale" (Hatch, Teko mar Paro kod Yore mag Jo-Grik, 109).

Weche ma ne owacho ne nigi teko ahinya ma kinde mang'eny lendo ma ne ogolo ne nyalo geng'ore ka jokanyo mag kanyakla goyo lwetgi. Chieng' moro, Chrysostom notimo lendo ma ne kwedo ng'ado lwedo ni ok owinjore e ot mar Nyasaye. Kata kamano, jokanyo ne ohero lendono ahinya ma bang' ka osetieko lendo, ne gigoyo lwetgi kata kamano. Sigamani nyiso teko ma ok nyal geng'o ma weche mag Jo-Grik nigo.

Wanyalo goyo duong' ne Chrysostom kod Augustine (354-430), mane en japuonj machon mar dhok, kuom keto lendo mar migao obed achiel kuom yie mar Jokristo." E Chrysostom, lendo mar jo Grik ne ochopo e giko mare. ni "jalendo nyaka ti matek kuom kinde malach e lendo mage mondo oyud teko mar loso weche maber."

E piny Agostin, lendo mar dho Latin ne ochopo e rang'iny mare maduong'. Yo ma ne itiyogo e lendo e dho Latin ne ng'iyoyo piny moloyo yo ma ne itiyogo e dho Grik. Ne oketo pachne kuom "ng'ato ma kawaida" kendo ne ochung'ne wach mayot mar tim makare. Zwingli nokawo John Chrysostom kaka ranyisi mare e lendo, to Luther nokawo Augustine kaka ranyisi mare. gik ma iye, to e sitael mar Jo-Grik."

Kaka Lendo Ketho Kanisa

Kata obedo ni ji osebedo ka miyo kanisa luor kuom higni mia abich, lendo ma ji ohero osebedo gi teko marach e yore mang'eny.

Mokuongo,lendono miyo jalendo bedo ng'at ma nigi rieko ahinya e chokruok ma kanisa timo pile. Kaluwore gi mano, bedo gi ng'iyoyo mar kanyakla geng'ore ka ber kendo ogeng' ka rach. Lendono loko kanisa obed kar lendo. Jokanyo mag kanyakla ng'eny ahinya kendo gibedo grup mar jogo ma ok ng'iyoyo gimoro ma neno gik ma itimo. Onge kama ng'ato nyalo ng'adoe wach kata penjo jalendo sama otimo lendo mare. Lendono geng'o kendo oketo e jela kaka ringruok mar Kristo tiyo. Ojiwo bedo jodolo ma winjo wach kuom yie ne jodolo ma ng'ado bura mondo otelne chokruok mar kanisa juma ka juma.

Sekni, kinde mang'eny lendono geng'o dongruok mar roho. Nikech en wach ma ng'ato nyalo timo achiel, ojiw ng'ato mondo kik otim gimoro. Lendono geng'o kanisa mondo kik otim kaka ne ipare. Ogeng'o tij lendo ma ji duto timo. Ogeng'o ji mondo kik odonjre e wechego. Mae miyo dongruok mar roho mar oganda YAHUAH kawo ng'wech machielo.

Kaka Jokristo, nyaka gitim tich ka gidwaro bedo joma dongo (nenno Marko 4:24-25 kod Jo-Hibrania 10:24-25). Onge ng'at ma dongo kuom winjo ma ok otim gimoro juma ka juma. Kuom adier, achiel kuom gik ma puonj mar Singruok Manyien dwaro en mondo ng'ato ka ng'ato kuom

jokanyo otim tich (Jo-Efeso4:11-16). En mar jiwo jokanyo mondo oyab dhogi e chokruok (1 Jokorintho 12-14).

Lendo ma pile pile geng'o yo ma kamano owuon.

Mar adek,lendono rito paro mar jodolo ma ok owinjore gi Muma. Okelo geno mokalo kiewo kendo ma kelo tuoche kuom jodolo. Lendo miyo jalendo bedo jalony e weche dini - en mana ng'at ma nigi wach moro amora ma owinjore owach. Ng'ato ka ng'ato mamoko itimone kaka joyie ma nigi rang'iny mar ariyo - ng'at ma ng'iyo pew ma ok oling'. (Kata obedo ni wachni ok owachi pile, en adier ma ok owachi)"

Ere kaka japuonj nyalo puonjore kuom fuoni mamoko mag ringruok mar Kristo ka gin mute? Ere kaka kanisa nyalo puonjore kuom japuonjre ka jokanyo mag kanisa ok nyal penje penjo e kinde ma otimo lendo? Ere kaka owete gi nyimine nyalo puonjore kuom jowetegi ka ng'ato ogeng'ogi wuoyo e chokruoge?

Lendo miyo "kanisa" bedo mabor kendo maonge gi ng'ato." Ogeng'o japuonj mondo kik oyud chiemo mar roho kuom kanisa. Kendo ogeng'o kanisa yudo chiemo mar roho kuom ng'ato ka ng'ato. Kuom gik ma kamago, lendo en achiel kuom gik madongo ma geng'o yo mar bedo jadolo ma tiyo!

Mar ang'wen,kar keto gik moko ma dwarore ne jomaler, lendono golo nyalogi. Ok en gima duong' kaka jotich ng'ur gi dwol maduong' kuom "loso jomaler mondo otim tich mar tij lendo," adiera en ni lendo ma kindegi ma ilando juma ka juma nigi teko matin mar loso jo YAHUAH mondo otim tich mar roho kendo tiyo.

Kata kamano, gima lit en ni, thoth oganda YAHUAH ohero winjo lendo mana kaka jolendo mang'eny ohero lendo.

Ka ipimo gi mano, puonj ma puonjo e yor Singruok Manyien onego omi chokruok obed gi gik ma dwarore mondo onyalo tiyo ma onge jadolo ma nitie.

Mar abich,lendo mar kawuono kinde mang'eny ok nyal tiyo. Jolendo mathoth ma ok nyal kwano wuoyo kaka joma nigi lony e wi gik ma pok giyudo nyaka chop sani. Kata obedo ni en wach ma ok nenre/ma puonjo, ma lamo/ma jiwo, ma dwaro/ma kelo gombo, kata ma kelo mor/ma kelo mor, lendo ok nyal keto jowinjo e ng'eyo ma achiel kachiel kendo ma tiyo mar gik ma oselando. Omiyo, lendo ma pile pile en somo mar goyo pi e piny motuo! Onge gi konyruok moro amora ma tiyo. Gilando weche mang'eny, to mana matin kende e piny. Thothne ochung'ne lobe ma nyime. Pulpiter mar kindegi thothne ok nyal chopo mabor gi lando weche kendo dhi nyime gi loso joyie mondo giyud kendo giti kod gik ma gisewinjo.

E wi wachno, lendono nyiso wuon mare madier - puonj mar Jo-Grik kod Jo-Rumi. Weche ma Jo-Grik kod Jo-Rumi ne tiyogo ne opong' gi gik ma ok nenre. Ne oriwo fom ma ne olosi mondo omi ji mor kendo onyis rieko kar puonjo kata loso talanta kuom jomoko. Lendo maler ma sani nyalo liembo chuny, jiwo gombo, kendo jiwo paro. To ok en gima yot ka ng'ato nyiso jotugo kaka ginyalo wuok e kindgi. E yore gi duto, lendo mar kindegi ok nyal chopo dwaro mare mar keto dongruok mar roho ma osingo. E giko, adier, mano medo bedo jodhier mar kanisa. Lendono timo kaka gimoro ma jiwo ji kuom thuolo matin. Kinde mang'eny, gik ma kelo ok bed kuom kinde matin.

Wabed jo adier. Nitie Jokristo mang'eny ma osebedo ka lendo kuom higni mathoth, kendo pod gin nyithindo matindo e Kristo. Jokristo ok lokre mana kuom winjo lendo juma ka juma. Gilokore kuom romo pile gi YAHUAH. Omiyo, jogo ma tiyo, iluongogi mondo giland YAHUAH to ok weche ma mulo En. Bende, iluongogi mondo giket tijgi mar lendo obed ma tiyo ahinya. Giluongogi ok mana mondo gifweny Mesia kuom wach ma owachi, to mondo ginyis jowinjogi kaka ginyalo yudo, ng'eyo, luwo, kendo tiyone. Lendo mar kindegi bende kinde mang'eny onge gi gik madongo duto ma kamago.

Ka jalendo ok nyal kelo jowinjo mage e ng'eyo mar roho mangima mar gima otiyo, duoko mar wachne biro bedo matin. Omiyo, kanisa dwaro jopuonj matin kendo jogo ma konyo e weche mag roho mang'eny. En dwaro maduong' mar jogo manyalo lando Mesia kendo ong'eyo kaka ginyalo keto oganda YAHUAH mondo giyud ng'at ma oselando. Kendo e wi mano, Jokristo dwaro puonj kuom kaka ginyalo nyiso jokanyo mamoko Mesia mangima ni mondo gigerre.

Kuom mano, joot ma Jokristo dwaro ni oket kendo tim ma ne itiyogo e higni mag 100 mokwongo mar jiwo jowetegi kendo tiyo ne jowetegi. Nikech Singruok Manyien ochung'ne lokruok mar roho kuom gik ariyogi.

En adier ni mich mar puonjo nitie e chokruok. To puonj nyaka wuok kuom joyie duto (1 Jokorintho 14:26, 31) kaachiel gi jogo ma nigi mich makende mar puonjo.

(Jo-Efeso 4: 11; Jakobo 3:1). Wadhi mabor ahinya gi giko mar biblia sama wayie mondo puonj okaw kaka lendo ma pile pile kendo waketo puonjno e klas mar jogo ma nigi lony e weche mag lendo.

Kuong'e

Be lendo kendo puonjo Wach YAHUAH en wach ma ndiko? Ee, en adier. To lendo ma ji lando e wi migao e kindegi ok chal gi lendo kod puonj ma yudore e Ndiko.

Ok nyal yudore e Singruok Machon, kata e tij lendo mar YAHUSHUA, kata e ngima mar oganda machon." - Gima duong' moloyo, Shaul nonyiso jogo ma ne olokore kaka Jo-Grik ni ne ok oyie mondo oketgi e yore mag tudruok mag jo-Yahudi ma ne odak e kindene (1 Jo-Korinto 1:17:22;

To ere kaka 1 Jokorintho 9:22-23 (NLT), kama Shaul wacho ni, "Atemo manyo gik ma awinjore gi ji duto, ka atimo duto ma anyalo mondo ares moko"? Wabiro wacho ni mano ok bi oriwo keto lendo ma juma ka juma obed gima duong' ahinya e chokruoge duto mag lamo, ma ne dhi geng'o lokruok ma joyie timo kendo loso jowetegi.

Lendono ne odongo e ich mar weche ma ng'ato nyalo ng'eyo gi Jo-Grik. Ne onyuol e kind Jokristo e kinde ma joma ok oyie Nyasaye ma ne olokore Jokristo nochako kelo yoregi mag wuoyo e chokruok. Ka ne higni mag 300 ochopo, ne obedo gima pile ka pile ne jotelo ma Jokristo timo lendo. Ka ne higni mag 400 ochopo, ne obedo gima pile pile.

Jokristo osekawo kit oganda ma ne oumogi. Ka japuonj mari oidho e wi migao mare ka orwako lewni mage mag jadolo mondo ogol lendo mare maler, to ok ong'eyo ni otimo tich mar japuonj machon mar Jo-Grik.

Kata kamano, kata obedo ni lendo mar kindegi onge gi gimoro amora ma luwore gi Muma ma nyiso ni nitie, pod odhi nyime bedo gi geno ma ok ng'adne bura e wang' Jokristo mang'eny ma sani. Osedonjo ahinya e paro mag Jokristo ma thoth jopuonj kod joma ok oyie Muma ok ne ni gijiwo kendo gidhi nyime gi tim ma ok owinjore gi Ndiko nikech timbe machon. Lendo osebedo ka ng'ato oting'o nyaka chieng'.

Kaluwore gi gik moko duto ma wasefwenyo e wi lendo ma sani, pare penjogi:

Ere kaka ng'ato nyalo lendo lendo kuom bedo gi yie kuom Wach YAHUAH ka en bende olando lendo? Kendo ere kaka Jakristo nyalo bedo e kom ma ok otimo gimoro kendo siro bedo jadolo mar joyie duto ka en owuon obet e kom ma ok otimo gimoro? Mondo iket wach maber molooyo kuom wachno, ere kaka inyalo wacho ni iluwo puonj mar Jo-Protestant mar sola ndiko ("kokalo kuom Ndiko kende") to pod ichung' ne lendo mar migao?

Kaka jandik moro nowacho e yor ng'eyo matut, "Lendo, e tim, ok nyal ng'adne bura. Osebedo giko kuome owuon, maler-ma en gima wuok kuom luor ma ok owinjore ne 'kido mag jodongo' . . . nenore ni ok owinjore ahinya ni jogo ma nigi gombo ahinya mar wacho ni Muma en wach duto, yie kod tim' gin moko kuom jogo mokwongo ma ne odagi yore mag Muma ka giyie gi 'pige ma ne okethore' mag wuon-gi (Yeremia 2:13)."

Bende adier ni nitie thuolo moro amora e kor kanisa mar ng'ado dhiang' maler kaka lendo? Kuong'o Ng'eyo Ndiko mag Dho Hibrania e Dho Hibrania; Kae Lendo mar Jokristo Ne Owuok Kae?

Gigo

- Be gin Jokristo ma Jo-Yahudi?1998, 1998, 1998.
- Bende Jo-Hereti Adier Biro Yie mondo Chung'?1989, Oboke mar Amberson, PA

- - Ochung' ne ng'eyo Ndiko mag dho Hibrania mag dho Hibrania; Kae Lendo mar Jokristo Ne Owuok Kae? <2Zero>
- Bende Kanisa Mara En Kanisa mar Singruok Manyien Adier? Daril M. Erkel (1994)
- Ng'ano ma Tiyo e "Grup" mar Nyiso Yie? 400-ng'ano-matiyo-e-grup-manyiso-yie-somo-barna-nono-grup-matin-skul-jumapil-kod-kanisa-ma-ot
- Kanisa mayot(Kanisa_yot).